

Юліян Бачинський

Г Л Ъ О Р О Ж

Л Ъ В І В

Накладом Редакції „Іскри“.

З друкарні Народової Манецких, Коперника 9.

1904.

Наші Товариші звертались до нас часто з увагою і просьбою, щоби ми поміщували в „Іскрі“ частійше артикули посвячені нашому політичному життю, а головню артикули, котрі давали би Товаришам спромогу скоро орієнтувати ся в тім хаосі партій і партійок, як і в цілім ряді важних і животних справ, котрі раз пораз виринають на арені нашого галицького публичного житя.

Сїбажання наших читачів — зовсім слушні і оправдані, та годі було увзгляднити їх в рамах нашого письма, раз тому, що малий обем місячника не позволяв обговорювати основно яку небудь справу, а відтак тому, що при недостатчі ясного розуміння засадничих підстав нашої галицької політики, сї артикули не богато помогли би і не дали би ясного зрозуміння річи.

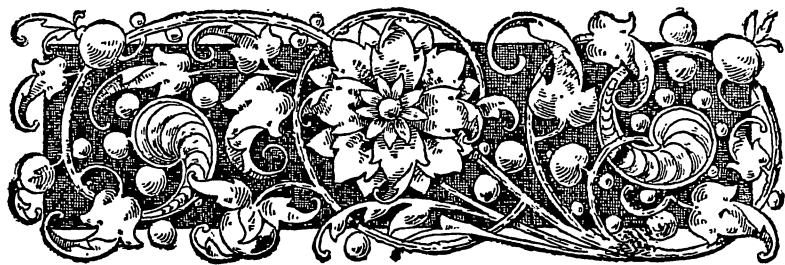
Тому звернули ся ми до Вп. Тов. Юліяна Бачинського з просьбою, щоби написав нам книжку, котра власне була би, так сказатиб, політичним лексиконом в руках молодіжи і подавала би засадничі елементи нашого суспільного життя. Вп. Товариш вивязав ся зі своєї задачі, пісьля нашої гадки, знаменито, і думаємо, що і Товаришам зготуємо сею книжкою милу несподіванку.

Гене́за наших партій, їх історія і теперішній характер, ясні і знамениті уваги що до мужицької справи і неменше ясне освітленє всіх важнійших прояв нашого суспільного життя з засадничого боку — дасть дійсно спромогу кождому, навіть і анальфабетови суспільному з'орєнтовати ся в тім хаосі справ, пізнати суть річи а відтак виразно і недвозначно стати на сім або тім становищу взглядом сеї або тої справи. А се ясне становище, яке кождий, завдяки можности зрозуміння річи, займе, причинить ся чимало до більше характерного трактува́ня сих kwestій і до успішнішого та щасливішого їх полаго́дження.

Тож віддаючи в руки Пов. Товаришів читачів сю книжку, сподіємо ся, що Товариші приймуть її так жичливо, як вона на се справді заслу́гує.

В кінці дякуємо щиро за труд Тов. Юліянови Бачинському, котрий, сповняючи безінтересовно нашу просьбу, віддав цілому загалови а особливо молодіжи чималу услугу.

Редакция „Іскри“.

Редакция „Іскри“ поручила мені написати огляд усіх важнійших справ нашого сучасного національного життя в Галичині і подати пояснення, які улегчили би молодіжи, вступаючої в публичне життя, в нім з'орієнтувати ся і уможливили їй відразу віддати ся праці в певнім напрямі, без стра-ти часу на різні блуканини в тім лябіринті тільки різних, суперечних і взаємно перехреснюючих ся інтересів, бажань, мрій і заходів загалу нашої суспільности. Маю також подати огляд нашого політичного життя, його партійного укладу, цілі наших політичних партій, їх завдання, а також і вказати на все те, що нашому політичному і культурному життю може пособити, а що пошкодити. Молодіж має дістати у руки підручник, котрий наводив би єї на ті завдання, які єї, як українських горожан, ждуть, і які вона, вступивши в публичне життя — доконати мусить.

Не дасть ся заперечити, що національне життя української суспільности в Галичині змогло ся

сильно за посьлідні часи. В кождім напрямі видно єльїди інтензивнїйшої роботи, а в кождїй роботї видно і більший запал і пучутє обовязку доконати се, що в данїй хвилї уважає ся як конечне. Правда, се ще далеко до такої інтензивности в роботї і до такого почутя обовязку до праці суспільної, якої бажалось-би, та, помимо того, і те як є — се спорий крок в перед, в порівнаню з тим, як ще було недавно. Праця, і то сериознїйша публича праця розпочала ся, але се власне, скоро вже раз розпочала ся, скоро вже раз та хвиля прийшла, вимагає, щоби у всїй тїй праці просьвічувала ясність цілий, щоби робота не переводила ся лише для самої роботи, для того лише, що „треба робити“, для того, що зродило ся почутє потреби праці для „народного добра“, але, щоби та праця була звернена все, вже наперед в виразно визначенім напрямі і щоби все змїряла до певної з гори означеної ціли.

І важне ту одно: уложило ся так, що уся майже публична робота, економічна і культурна, переводить ся у нас в границях поодиноких політичних організацій — в формі партійній. Партії руководять нею, вказують на потреби суспільности в данїй хвилї, і то не лише на потреби політичні, але і економічні, осьвітні і культурні, і на всім менше або більше наглядають і все реґулюють. Всї тому наші інституції, хоч і не політичні в стислім значіню, прибирають вже від самого свого заложеня партійну, політичну закраску. Але з другої сторони і нема в нічїм такої суперечки,

такої незгоди, такої ворожнечі, як власне поміж тими партіями. Се впрочім нічого давнього, если зважимо, що партії взагалі — се не вибаг якоїсь хвилевої химери, а вираз живих, насущних потреб поодиноких суспільних клас, суспільних ґруп.

Та се власне приводить нераз неодного до прикрої колізії. Як відносити ся до такої інституції, котра, хоч має якусь важну культурну місію в національнім життю суспільности, то з другої сторони, хоч і не є політичною, то все таки є — партійною? І мимоволі, поспираючи єї, прийшлося би нераз тим самим й поспирати противну партію.

Правда, кожда з тих політичних партій, з ви́мком хиба одної соціально-демократичної партії, уважає себе за представительку цілого народу. І уявляє собі, що в виду сего, має право жадати від загалу, щоби він єї за таку узнавав, а тим самим, щоби і всі ті інституції, які стоять під єї наглядом, уважав за загально-народні інституції, і щоби весь загал ті інституції поспирав.

Та тут-же і насуває ся зараз питанє: чи справді се так є? Чи дійсно ті партії, а властиво кожда з них з осібна, репрезентує весь народ? Може то лише така покривка? — Може вони се лише тому так голосять, щоби для своїх чисто партійно-класових інтересів знайти поперте у цілої суспільности? Та, се впрочім є характеристичне для всіх партій, не лише для українських. Ні одна не рада признати ся отверто до сего, що заступає лише певні сфери суспільности, інтереси певних

лише суспільних клас, а дуже радо за те божас уходити в очак загалу за представительку інтересів усього загалу. Таке заступчидство інтересів певної лише класи, могло би видавати ся надто „вузке“, „односторонне“, надто „еґоїстичне“ і т. п. і не могло би позискати для партії приклонників ще й з поза сфери тої класи, котрої інтереси заступає — цілого загалу, котрого помочи кожда партія так рада би позискати.

Та, ту знова заходить друга, нова колізія: не одному не оббутому ще достаточнo в політичнім життю, а вже в першій мірі молодіжи, тяжко приходить ся нераз вибирати і поміж самими тими партіями, тим більше у нас, где ті партії і тим може й виріжняють ся від всяких політичних партій інших народів, що мають як — раз більше признак таких, що затемнюють те їх з н а м е н н е, те, що їх повинно характеризувати, що є для них характеристичне і з чим власне повинні би на верх виступати. Те затемнене того партійного ядра і доводить до такого політично-партійного хаосу, що визнати ся в нім — то справді не аби яка легка річ. Се і доводить до того, що, мовляв — „де двох Русинів — там три партії“.

З всего того треба собі якось здати ясно справу. Треба собі якось то все упорядкувати і старати ся собі то роз'яснити. А особливо потреба се пояснити молодіжи, котра вступає доперва першими кроками в публичне житє і як-раз має вибрати собі дорогу, котрою їй іти.

Дальше: нещастем нашим є — брак глибокої застанови над поодинокими проявами нашого суспільного життя. Все робить ся пісьля хвилевих вражінь і на підставі такого хвильового вражіння снує ся плян роботи. З сего мусять виходити неудачі — показує ся остаточно, що робота є фалшива, зле обдумана або й цілком необдумана, що не відповідає основам і ціли. А прецінь ві всім треба доходити до ядра річи, до того, що для якоїсь річи є знаменне, характеристичне. Без сего не дійде ся до того, чого бажає ся. Мусить скінчитися на прикрім заводі, розчарованю.

Я буду отже старати ся доходити у всіх справах, які прийде ся мені ту порушити, до такого ядра. Се послужить мені за основу до оцінки діяльності нашої суспільности відносно до кожної справи, бо то ядро і вкаже мені на характер, який повинна прибрати робота взглядом тої справи і на напрям тої роботи.

Так само віднесу ся і до наших політичних партій. Постараю ся рівнож дійти до ядра кожної з тих партій, до того, що є істотне для кожної з них, що відріжняє одну партію від другої і що вже задля своєї істотности вказує для партії в яким напрямі повинна вона розвивати свою діяльність і яке становиско повинна заняти зглядом кожної справи, яка стоїть на порядку деннім. Відповідно до сего я і схарактеризую кожну партію і піддам критиці діяльність кожної з них. Все те разом представить ся як характеристика наших відносин і заразом критика їх.

Я приготований на се, що не одно, що ту скажу, не одному видасть ся надто ярким, „одно-стороннім“, надто „прямолінійним“ і т. п. і не одно не одного немило вразить. Та я тим не зражую ся. Я знаю нашу суспільність. Вона не звикла до того рода розсліджування справ, — а звикла судити о всім лише по зверхних, хви-левих, принагідних ознаках, які звичайно і затем-нюють істотне кожної справи і через те і милять не одного в уладженю його відносин до тої спра-ви. До того-ж вона уробила собі певні шабльони і пісьля них все судить, і так до тих шабльонів привикла, що все, що під них не підходить, зараз вже її і разить і дразнить.

В кінці ще одно: українська суспільність в Галичині знаходить ся під терором національно-демократичної партії. Усе що не підходить під рамки тої партії і не піддає ся її розказам, все те зараз і пятнує вона як „злочин“ і як „зраду на власнім народі“. Се впливає дуже некорисно на загал суспільности, а особливо на молодіж. Бо-ж молодіж, не будучи ще в стані здати собі до-кладно справу зі всього що входить в обсяг на-ціональних інтересів, думає, що національно-де-мократична партія се справді найчистіший ви-раз національної української ідеї в Галичині, а бачучи над собою такий немилий бич, як „зло-чин“ і „зрада на власнім народі“, який може по-чути на собі за кожним разом, як лише вихилить ся поза рамки національно-демократичної партії, тратить можливість спокійно і розважно розглянути

ся в справах нашого національного життя і уробити собі якийсь свій погляд на ті справи. Сей національно-демократичний терор, не дає їй отже критично відносити ся до справ біжучої національної політики і завчасу, то є: як-раз тоді коли вона і обовязана зглядом себе то зробити — пізнати, зрозуміти і уробити собі якийсь свій, ніким не накинений їй силою, погляд на ті справи.

Я тому постараю ся в отсих гльоссах приглянути ся блисше тим „злочинам“ і тій „зраді на власнім народі“, яких допускають ся всі ті, що не хотят узнавати як національний обовязок піддавати ся конче розказам національно-демократичної партії.

При тім всім однак, не думаю знова від себе накидувати молодіжи як національний обовязок — піддавати ся конче розказам якоїсь иншої партії, прим. мені найблишної. Нікому не думаю нічо накидувати. Буду старати ся о всіх партіях говорити цілком безсторонно, і то так далеко по-суну ся в тім напрямі, що буду о кождїй партії говорити з становиסקа тої партії. А если при тім прийдеш мені виступити проти діяльности котрої з тих партій, то ту не моя вже буде вина, а вина самої партії, що не консеквентно, проти свого власного заложеня, проти свого власного партійного, класового „я“ виступає, що себе сама — вирікає ся. А до тої безсторонности, на якій я конче буду старати ся удержати ся, спонукує мене одно: те, що хочу дати молодіжи як найбільшу можність, як найліпше з'орієнтувати ся

в наших міжпартійних відносинах, хочу дати їй можливість основно пізнати усі наші партії, так що до їх складових частин, як і що до їх операційних основ, і пізнати те головне ядро, що надає партії характер, означає напрям борби кожної партії і вказує кожній партії на її противників. Тоді, пізнавши все те, нехай собі кождий з Товаришів вибирає вже сам дорогу, котрою йому іти.

На отсю тему, якою власне тепер маю зайняти ся, мав вже я раз нагоду писати. Перед чотирма роками помістив був д. Юродивий в двотижневнику „Будучність“ статтю під заг. „Слово правди о наших політичних партиях“ („Будучність“ 1899, ч. 8.). До сеї статі, я в тій самій „Будучности“ написав був пояснення: „Гльосси“ (чч. 9, 10 — 11). Статя д. Юродивого була написана цілком займаючо, і деякі його критичні уваги, особливо що до давньої народовської партії були дуже влучні. Та за те деякі його уваги що до радикальної партії, як і його остаточні виводи, були того рода, що я уважав за конечне на ті уваги і виводи відповісти, і деякі з них, о скільки були хибні, спростувати, а проти деяких, особливо проти його кінцевих виводів, таки рішучо вже виступити. Ті гльосси, поміщені в „Будучности“, відносять ся як-раз до тих справ, котрими мені і тепер прийде ся займатися. Тож, щоби про те саме два рази не писати, я долучу їх до отсих нових гльосс. І так одні і другі будуть себе взаємно доповнювати і будуть творити разом одну цілість.

I.

„Де двох Русинів — там три партії“. Се звучить парадоксально, та мимо того містить в собі таки досить спору правди. Чому? — Походить се з того, що не усі наші партії мають ясну, одноцілу програму, зрозумілу для кожного члена партії, програму, яка кожному членови партії могла би давати ясний, одноцілий погляд на загальні справ суспільно-політичного життя і позваляла йому дивитись на біжучі, конкретні справи з певного означеного становища. Ясна і одноціла програма, котру усі члени партії розуміють, має то за собою, що усі її члени можуть згідно задивлятися на біжучі справи, а через те і згідно встоювати за своїми поглядами на ті справи. Не допускає отже до різниць в поглядах на біжучі справи внутрі самої партії. А сего як-раз браку нашим партіям. І се впливає так руйнуючо на розвій тих партій і на саму політичну акцію тих партій.

Ті різниці внутрі тих партій, суть наслідком того, що програми тих партій суть не ясні, а у деяких, ще і надто вузькі, то є: не обіймають загально публичних справ, а лише їх певний діл. З того виходить те, що браку такого загального а ясного, усім зрозумілого погляду на усі справи публичного життя, браку такого означеного, певного обсерваційного становища, отже власне того, що повинна давати програма, ставить кож-

дого члена партії в дуже прикре положеннє. Лишений сам собі — мусить дуже часто урабляти собі на борзі о кождій необнятій програмою, або хоч і обятій нею, але неясно, незрозуміло нею вираженій, справі суд — як попало, не на підставі своєї програми, бо сего не може, а на підставі — хвилевого настрою, або суду якихсь „симпатичних“ йому членів партії другої, котрої програма случайно може як-раз мати якійсь яснійший погляд на ту справу. Але забуває звичайно при тім, що хоч друга партія може і зближаєсь в дечім до його партії, то як-раз в тій заквєстионованій справі може мати, в відношеню до його партії, „фалшивий“ погляд. Як-раз може випасти, що в тій справі його суспільно-партійне становиско наказує йому цілком інакше задивляти ся на ту справу. І через те, через ту неясність і неодноцілість програм наших партій, виходить таке, що не оден остаточно опирає ся на кількох програмах, а через те і — належить до кількох партій, а властиво — до жадної...

Та неясність програм наших партій — нічо дивного. Має свої важні причини. Головна та, що суспільні відносини між українською суспільністю в Галичині, єї класовий поділ, а через те і поділ материяльних інтересів єї поодиноких клас, є ще дуже не вироблений, не викляруваний. І та власне суспільно-класова неясність і викликує неясність і незрозумінє не лише інтересів класових, але — і се є наслідком попередного — ще і неясність в поглядах на справи жити суспіль-

ного, економічного і політичного. — Друга причина: українська суспільність в Галичині — як нація, є гнобленою у всіх її суспільних верствах. Отже і той спільний усім верствам українського народу в Галичині гнет, дучить дуже часто усі ті верстви в одну спільну, відпорну силу, а через те і змушує їх, мимоволі, укривати а принаймій не висувати на перший план усіх тих різниць, які їх між собою ділять. А з сего виходить — знова затемнене, замазане різниць класово-партийних інтересів, знова неясність і хаос... І настає то убійче в публичнім життю Русинів замішане і класових інтересів і культурних бажань і суспільних і економічних і політичних поглядів. Партії починають то зближати ся, то розходити ся... То зближене викликає знова деморалізацію. У многих починає ся затирати їх партійна відрубність — у тих, у котрих зрозуміне партійних інтересів, то є інтересів суспільно-класових, менше вироблене, менше вияснене. Але у других за те, то є у тих, у котрих то зрозуміне партійних інтересів більше вироблене, вияснене, та „безхарактерність“ перших, приводить до того, що вони тим сильнійше починають встоювати ся за відрубністю партії. І партия починає хитати ся, „лявірувати“ — бо члени партії хитають ся, лявірують. Починають ся тихі борби в нутрі партії... А що усі наші партії мають або програму неясну, а то в наслідок неясности суспільно-класових відносин серед нашої, української суспільности в Галичині, або, що не для всіх членів якої партії є ві всім зрозумілою

її програма, то і наступає загальне хитане усіх наших партій, загальне міжпартійне лявіроване, загальне перескакування з одної партії до другої — загальний хаос суспільних, політичних і культурних понять... Ніхто не знає до якої властиво партії належить, ніхто не має якогось виробленого, загального а тим самим і сталого погляду на справи нашого публичного життя, — супроти біжучих, конкретних справ стає безрадний. Хвилює настрій бере верх. Повстають різні фракції, гуртки, кружки, напрямки і відтінки і т. д. і т. д.

Те невироблене суспільно - класових відносин, а через те і класових інтересів, „хаос“ тих відносин, викликає замішане, хаос в поглядах на ті відносини і затрату розуміння власних класових інтересів. А з того — повстає хаос політичний. І „де двох Русинів — там три партії“.

Чому?

Українська суспільність в Галичині знаходить ся доперва в фазі витворювання ся менше-більше маркантного поділу на класи і класових інтересів. Отже і її політика знаходить ся також в фазі витворюючій ся і прибирає також характер доперва витворюючий ся. І щоби в тім хаосі взаємно перехреснюючих ся суспільно - класових інтересів можна з'орієнтувати ся і консеквентно у всіх справах поступати, на то треба справді не аби якої бистроти. - Вина отже усього того політичного „хаосу“, який тепер панує „на Руси“, лежить не так в людях або партіях, а в тих неясних, невироблених, нездеклярованих еще суспільно-кля-

сових відносинах української суспільности в Галичині.

Якіж ті відносини?

*

Українська суспільність в Галичині складаєся: перше — з найсильнішої числом кляси сільських робітників; то є з дійсних пролетарів, даліше з т. зв. „халупників“ і з господарів-зарібників, то є з тих господарів, що вправді посідають пару моргів ґрунту, але дохід з того ґрунту вистарчає їм ледви на оплачене податків і інших грошових датків, привязаних до посідання ґрунту, на саме однак прожити мусять вже осібно заробляти; суть то отже властиво лише титулярні властителі ґрунту, а в дійсности, фактично — зарібники. До них приходить ще части мійського пролетарияту східної Галичини. Всім тим чотирем категоріям сеї робітничої кляси відповідає менше-більше оден спільний клясовий інтерес — інтерес кляси пролетарияту. — Друга кляса: мужики — в властивім значіню. Суть то так звані „газди“, властителі такого ґрунтового обшару, з котрого дохід вистарчає вже їм не лише на оплату усіх публичних датків, але вони і живуть з него, отже не ідуть на зарібки, а противно, самі ще дають заробок: приймають наймитів, робітників і т. д. Сій клясі відповідає знова оден спільний клясовий інтерес, відрубна, властива їй клясова психіка, спеціальне „мужицке“ поняття справ суспільних, економічних і куль-

турних, противне класовим інтересам і класовій психіці робітників. — Даліше іде духовенство. Се також особна категорія людей, о спільних інтересах і особній спеціальній, характеристичній для неї психіці. — В кінци сьвіцка інтелігенція, то є урядники (судові, шкільні і т. п.), лікарі, адвокати, купці, промисловці (о скілько суть), студенти університету і т. д. Всім їм відповідають також менше-більше, по при інтереси економічні — спільні потреби житеві і культурні, і спеціальна психіка, котра і ріжнить їх від тамтих, решти суспільних клас — психіка, властива мешканцям міст. Ся психіка дуже ярко проявляє ся в їх пониманю потреб культурних і ідеалів в загалі, а справ політичних і суспільних спеціально. Щож до економічних інтересів, то ріжниця між їх інтересами а інтересами мужиків а також і духовенства, опирають ся на тім, що сьвіцкий, мійський чоловік живе з готового гроша, отже рад би як найбільше добути того гроша, прим. через підвисшене пенсії, — то однак спадає (в певній части) як тягар на людність сільську; даліше, рад, щоби житеві продукти були як найдешевші, і в тім його інтерес сходить ся з інтересом робітника, котрий також живе з готового гроша, — але се як-раз противить ся інтересам сільської людности, котра живе з того, що сама випродукує, а решта, що лишить ся, продає на оплаченє податків і инших публичних датків а також і на оплаченє своїх потреб, прим. культурних, і рада би через те ті житеві продукти як найдоросше продати.

От се, в найзагальнішій нарисі, класи і різниці інтересів тих клас української суспільности в Галичині. Виходить з того, що кожда з тих клас, щоби могла одноцільно і консеквентно боронити своїх інтересів і прав, повинна організувати ся в особні політичні організації, партії -- відрубні від решти партій. Класа робітнича в одну партійну організацію, класа мужицка (самостійні, економічно незалежні хлопці) в другу, в третю духовенство, в четверту — сьвіцка, мійска „інтелігенція“. Тільки є суспільних клас між українською суспільністю в Галичині, тільки в природній консеквенції повинно бути і політичних організацій.

Чи так є? — Ні. Чому?

Я вже висше сказав, що українська суспільність в Галичині находить ся доперва в фазі витворюваня ся маркантного поділу на класи і класових інтересів (розуміє ся — маркантного о стілько, о скілько се в загалі можливе). Через те і єї політичні організації і їх політичні постулати, а також і культурні ідеали, мають рівнож характер доперва витворюючий ся. Отже і тим взаємно перехрещуючим ся суспільно-класовим відносинам — замотаним, неясним, невикляруваним і відповідає неясність політичних постулатів, непевність політичних організацій, проблематичність політичних програм.

Пригляньмо ся тим політичним організаціям, партіям.

Пічним від національно-демократичної партії. Що се за партія?

Щоби її зрозуміти, треба звернути ся в зад і придивити ся цілому процесови розвою публичного життя української суспільности в Галичині за посьлідних пять десятирок літ.

Національно-демократична партія повстала із злуки давної т. зв. „народовскої“ партії і т. зв. правого крила давної партії радикальної, т. зв. групи „націоналістичної“. Щож се була та народовска партія і партія радикальна?

Народовска партія, беручи загально і дивлячись на ню з становишка ґенетичного, означала зразу не якусь партію політичну, а радше — усіх тих, що уживали в публичнім життю і в письмі народну (українську) мову, — в противенство до „москальофілів“, котрі тій мові відмавляли всяких прав в публичнім життю і в письменстві. Була то отже антитеза до колишньої „сильної“ партії москальофілської, — отже означенє не політичне, а так сказатиб — етноґрафічне.

Але поза тим етноґрафічним означенєм крила ся і відрубність суспільно-клясова, а в дальшій мірі і культурна. Видно се дуже добре, коли станемо придивляти ся народовцям все ще з становишка ґенетичного; коли будем звертати увагу на то, хто дав початак тій „партії“ і хто її зразу провадив, а хто проти неї виступав. Отже — коли приглянемо ся початкам тої партії, то побачимо, що творцями і провідниками її, зразу — були люди сьвіцкі, мійска, сьвіцка українь-

ска інтелігенція. І вона то виступила проти партії москальофільської. А хтож становив тоді gros москальофільської партії? — Духовенство.

Як бачимо, то станули ту проти себе дві партії, „кляси“: сьвіцка, мійска інтелігенція — народовці, і сїлска, попівска інтелігенція — москальофіли. Пригадаймо собі лишень людей, що вели народовску партію в її початках, в 60-тих рр. а і далше в рр. 70-тих, а з другої сторони — „обрядовщину“ москальофільської партії з Наумовичом на чолі.

Та сьвіцка українська інтелігенція, живучи по містах, серед відмінних обставин як в селі, обертаючись між іншими людьми, з іншими потребами, серед живійшого і свобіднійшого і більше розвиненого життя мійського — мусїла, з природи річи, виріжнюватись поволи від духовенства. І дійсно вона почала що раз більше пересякати ідеалами і думками мійськими, буржуазійними, демократизувати ся і — вільнодумщитись...

Та — се довго не тривало.

Поволи — і та „сьвіцкість“ народовської партії почала затирати ся. А стало ся се тому, що велика часть молодїжи, рад-не-рад, почала з ріжних причин вступати до духовного симинара, а ту — і почала клерикалізувати ся. Та все таки — і се важне — задержала одно: начільну ідею народовської партії — ідею національної самостійности українського народу. І ту ідею почала вона вводити між духовенство.

І починає ся етнографічна трансформація галицького духовенства. Духовенство починає українщитись... Сей перехід одної частини народовців до духовенства — се оден з найудатніших маневрів (хоч і не свідомий) народовської партії в її борбі з москальофільством. Москальофіли опинились нараз між двома огнями, ostrілювані і з вні і з внутр. Побачили нараз в самій вже власній твердині, таки між собою — свого ворога... І москальофільство, атаковане і з вні і з внутр, свідкою і духовною частию народовської партії — почало упадати.

Якжеж відбило ся знова се на самій народовській партії? — Річ звісна: народовці подали ся на сторону більшости, по-неволі — самі склерикалізували ся. І з вільнодумної, поступової (як на свій час) партії, стала ся консервативно-клерикальною партією. Характер свідчий зник — клерикалізм взяв верх. І одно, що змогли ще задержати і що остало ся спільною власністю обох частий (свідкою і попівскою) народовської партії, було — ідея національної самостійности українського народу.

А їх класові інтереси? — політичні постуляти? — культурні ідеали?

Народовці, заняті від самого початку борбою о народну мову (в чім також пробивав ся і знайшов свій вираз їх мійський демократизм), цілком майже з'абсорбовані нею, не змогли були ясно сформуловати, спредизувати своїх політичних постулятів і культурних бажань, вони находили ся

тоді, як кляса сьвічка, мійска, доперва в стадії ембрионального розвою, отже — і нахилялись до лібералізму і західної культури (о скільки могли були зачути о ній тоді в Галичині) більше інстинктивно, як сьвідомо. Се впрочім можливе лише у кляс мійських, буржуазії — більше розвиненої. І народовска партія не сформулювала ясно своїх політичних постулатів і культурних бажань. Сего доконала аж партія радикальна. Алеж бо радикальна партія — вона находилась вже серед цілком інших, відмінних суспільних і економічних відносин, як колишні народовці!

*

Як сказано, народовці, та кляса мійска, сьвічка, упали — політично і... культурно. З'абсорбовані цілком майже борбою о народну мову, при браку своїх ясно сформульованих політичних постулатів і культурних ідеалів, подали ся на сторону знародовщеного, то зн. знаціоналізованого, з'українщеного духовенства — склерикалізували ся. Більшість потягнула за собою меншість. І коли, під напором розвою політичних відносин серед української суспільности в Галичині, прийшлося таки конче виступати їм з певними політично-культурними постулатами, то мусіли вже оглядатися на gros своєї „партії“ — попів-народовців і пристосовувати ся до їх попівського способу помимання річий і попівських ідеалів. А з того і вийшла клерикально-консервативна політика.

Ще, колиби-то народовці могли були мати політичну опору в масах мійських. Тоді не потребували би були оглядати ся на духовенство, і з часом, могли би були дійти до своїх ясно сформулованих політичних постулатів і своїх культурних ідеалів, і могли би були з'організувати ся явно як свідка поступово-ліберальна, мійська партия. Але вони сего не могли зробити — міста східної Галичини були, як і тепер ще суть — в руках польських... Тож і мусіли подати ся на сторону духовенства — тим більше, що воно держало в своїх руках одинокую масу на котрій могли і мусіли усі „Русини“ в своїй дотеперішній політичній діяльності опирати ся — хлопів. Мужики — се маса, котру до недавна могло мати в своїх руках лише духовенство. Тож і хто хотів ними оперувати, той мусів старати ся о взгяди духовенства.

І то нічо дивного. Давна натуральна мужицка господарка і тісно звязаний з нею суспільний патріархалізм, дуже надавали ся до того, що духовенству удало ся вхопити і держати в своїх руках усю мужицку масу і нікого не допустити до неї. До того причинила ся еще і безгранична інтелектуальна мізерія мужика, брак якої небудь освіти і розуміння своїх інтересів. І духовенство уміло се використати. Хоч і само не розуміло тих інтересів мужика, розуміючи їх, як то звичайно буває, незвичайно плитко, то все таки уміло піддержати у него свій авторитет і кріпко держати його коло

себе. І тим воно виявляло силу, — силу, супроти котрої мусіли капітулювати народовці.

Та — се могло так тривати до певного лише часу.

Наступила економічна криза. Їїзистенція мужика почала холітати ся. Натуральна господарка упала, а знею і суспільний патріархалізм мужика. Капіталізм висунув свої п'явки і почав випивати мужицку кров... До того причила ся єще всіма своїми інституціями новочасна капіталістична Австрія... Заморська конкуренція збіжем убезвартни-ла майже до половини його господарский продукт, — і ціла та донедавна одноціла мужицка маса — розбила ся... Наступає розчарованє. Деж ті проводирі народу? — Безгранична безрадість і нездарність „проводирів руского народу“ виступила в цілім своїм „блеску“. І треба було лишень народовцям використати тоту хвилю і виступити проти проводови духовенства „над народом“ — а мож було легко відвернути від него мужиків. Але народовці того не зробили. Вони вже на те були за слабі. Заняті борбою о народну мову, страстили остаточно інтерес до мужика і зрозумі-нє ваги позисканя його для себе. Заняті борбою язиковою потратили за нею і усі свої культурні ідеали. Цілковата безідейність — отсе і цвѣть, до якого розвинула ся народовска партия. І наступає „нова ера“...

Але ту власне, в ту хвилю утрати й останків колишних поступових і демократичних ідеалів на-

родовської партії, в хвилю коли сервілізм і обскурантизм почав відгривати правдиві оргії — в ту хвилю виступає „молоде покоління“... І воно то підняло на ново в гору покинутий народовцями національний стяг — політичної свободи, вільнодумства, демократизму і співчуття для понижених і покривджених...

*

Радикальна партія. Ще поки народовці находили ся в початкових стадиях свого суспільно-культурного розвою, поти їх співділанє (з konieczности) з попами-народовцями могло мати певне оправданє. Вони могли разом з ними бороти ся проти свого ворога — попів-москальофілів з одної сторони, а з другої — проти польської суспільности, а в першій мірі польської шляхти. Але зі зрістом самої свідкої, мійської частини української суспільности в Галичині, а не менше і з її ідейним зростом не можливо було, щоби така злука могла довго удержати. Розлам мусів наступити. Тим більше, що до сего прилучило ся єще одно: тяжка криза, повна економічно-суспільна трансформація мужицкої кляси. Давна натуральна господарка упала, а з нею і давний суспільний мужицкий патріархалізм. І лучники, що лучили дотепер так сьліпо мужика з духовенством — прорвались. Його надії на обіцювану і сподівану поміч від його дотеперішних „проводирів-батьків“ — завели його...

Та економічна криза серед мужицької маси з одної сторони, а ідейний зріст сьвіцької української суспільности в Галичині з другої — покликали до життя радикальну партію. Радикальна партія, се власне вираз того економічно-суспільного перевороту, революції серед мужицької маси, а з другої сторони — вираз культурного розвою української суспільности в Галичині.

Цікаво-б знати, що се за люди, що з'організували радикальну „хлопську“ партію? — Отже, були се також люди сьвіцькі, о мійській культурі, лише — нове, не з'абсорбоване так як старше покоління сьвіцької, мійської класи — народовці, борбою о народну мову — покоління молоде. Вони і підняли і стали двигачами тих самих ідеалів, котрі покинули колись, в розгарі язикової борби, прибиті, приголомшені більшістю своєї партії, духовенством, сьвіцькі народовці, поглибили лише ті ідеали і розширили їх. Розуміє ся, що піднімаючи ті ідеали, мусіли виступити проти духовенства. Се річ ясна. Сеж найбільший, натуральний ворог всякої вільної думки, поступу і т. п. А впрочім, мусіли позискати для зреалізовання тих ідеалів якусь силу, отже — когоч? — знова мужиків. І се їм удалось, ліпше, о много ліпше, як колишнім народовцям. Раз тому, що самі відносини між мужицькою масою змінили ся, а друге, що зрозуміли о много ліпше ті відносини, як народовці і духовенство.

Як сказано, то радикальна партія була виразом того власне суспільно-економічного перево-

роту серед мужицкої маси, який у той час почав між тою масою переводити ся (чого ярким свідомством — еміґрація), і той переворот покликав радикальну партію до життя і при ній доперва можливою стала її еґзистенція. Але — ся її еґзистенція можливою була лише до певного часу.

Той суспільно-економічний переворот серед мужицкої маси, що покликав радикальну партію до життя, той самий переворот довів її і — до упадку.

Сей суспільно-економічний переворот довів до того, що ся дотепер одноціла менше-більше мужицка маса розпала ся на дві противні собі що до економічних інтересів і суспільного положення класи — самостійних, незалежних економічно господарів, і — робітників-зарібників. Сей переворот, розуміє ся, не перевів ся відразу, а поволи. Тож і відповідно до сего, як та мужицка маса, підпадаючи тому своєму переворотовому процесови, представляла ще на вні поки-що одну менше-більше цілість, то є — поки ще той розлам серед мужицкої маси на посідаючих — „ґрунтових“, і на непосідаючих — безрільних робітників, „халупників“ і т. п. не представляв ся на вні надто ярко, то відповідно до сего і та радикальна партія не виявляла ще в своїм нутрі якихось більших різниць і представляла на вні також одну цілість. Колиж однак сей розкладовий процес почав що-раз виразнійше виступати на верх, то є — коли сей процес дійшов до тої стадії, що о якійсь одноцілій мужицкій масі не мож було вже гово-

рити і що однапартійна організація для тої мужицької маси вже не вистарчала, а потреба було вже двох організацій, відрубних, відповідно до двох уже клас — господарів і робітників, то і серед радикальної партії той розкладовий процес почав що-раз виразнійше зазначувати ся і що-раз виразнійше виступати на верх, поки -- і не довів її остаточно до розбиття. І радикальна партія упала, а властиво — розпала ся... Річ цілком природна. Було се впливом розбиття, розпаду самої основи партії — мужиків.

Заслуги радикальної партії. Була се перша на галицькій Україні партія, що видобула на верх мужицьку квестію; перший раз почато трактувати серйозно мужицьку справу, „добро руского народу“. Вона висунула інтереси тої маси перед інтересами „Русинів“, то є перед авансами „руських“ урядників і підвисненєм пенсій „руского“ духовенства. Дальше: надала сьвіжий, цілком новий напрям українській мисли, добула право горожанства серед української суспільности в Галичині понятям о так великім культурнім значіню, як: соціялізм, революція, атеїзм і т. п. чим сталась в культурнім розвою галицької України дуже важним і визначним етапом. Введенєм нових ідей, пояснюванєм многих важних а до того часу цілком непояснюваних квестій — надала багатший зміст українській національній ідеї, а своєю критикою — суспільною, економічною і політичною прочистила на стілько мозги Русинів, що підготувала як-так принаймій відповідний терен для

політично-державної української ідеї, ідеї політичної незалежності українського народу.

*

По упадку народовської партії і розламу партії радикальної, найшлась українська суспільність в Галичині в справді дивній ситуації. Нестало пристановища... І потворились гуртки, кружки, напрямки, відтінки і т. д. — справдішній „партийний“ хаос, справдішна „фракціоманія“... Се мусіло відбити ся на цілім політичнім життю української суспільности в Галичині. І дійсно відбило ся — фатально. Усяка продуктивна робота устала, запанувало — „безголове“ і застій на всіх полях суспільного життя. Одна часть, знеохочена невдачами дотеперішних політичних організацій — безрадна, усунулась „від політики“, друга, готовилась таки ще ратувати загибаючі партії — з завзятістю вартою справді ліпшої справи, — а інші знова — віддали ся цілком непродуктивній проєктоманії, переливаючи з порожнього в пусте, тратячи пусто час а не доводячи ні дочого путнього...

Та се так довго тривати не могло — если дійсно українська суспільність в Галичині не мала попасти з своїми політично-культурними змаганнями з цілковите банкруцтво. І дійсно прийшла хвиля опам'ятання. З поміж поодиноких груп і напрямків тих розбитих партій виступають серйозніше думаючі одиниці і важать ся на рішучий крок.

Перша соціально-демокр. група зриває всі нитки які ще лучили її з радикальною партією і вважесь в окрему українську соціально-демократичну партію, — а дальше, рішаєсь на те саме і група „націоналістична“ радикальної партії і організує ся рівнож в особну партію.

Тільки-ж для сеї другої групи — „націоналістичної“, справа ся показала ся не так простою, а більше скомплікованою. Булаж прецінь еще друга партія „націоналістична“ — народовці. Правда, без сили і значіння, але — все таки „партія“, що числом своїх прихильників могла представляти для когось вартість — хтоби її позискав, і то цілком не таку маловажну, сеж бо була майже уся так зв. „руська інтелігенція“, що розпоряджала і певними матеріяльними засобами і, завдяки своему суспільному становиску і ріжним економічним, просвітним а в кінці і політичним інституціям, які мала в своїх руках, могла була навіть похвалити ся і певним впливом на цілу українську суспільність в Галичині — на всякий случай таким, що погорджувати ним і легковажити його, таки не оплатилось-би, не булоб „політично“. Без сили і значіння — то правда, і пережита, але пережита в значіню „партії“, та — як люди, одиниці могли були бути еще до чогось ужиті. Треба було лише вложити їх — їх діяльність в нові форми і підлатити діяльності нову ідейну основу — відповідну новіjším часам, новіjším потребам. А до сего треба було вже инших, нових людей, людей, що вирости, виховались серед тих нових відносин і

змогли були ліпше зрозуміти ті нові потреби і ліпше з'уміли би виразити і ті нові бажання, які народжувалися тоді серед нової суспільности, виразнійше з'уміли би їх сформулювати. А рівночасно — вказуючи на новий шлях, змогли би були і подати нові, відповіднійші способи на зреалізоване, здійснене тих нових бажань. І ті люди найшлися. А виховала їх радикальна партія. Була се власне та „націоналістична“ група радикальної партії.

Та „націоналістична“ група вирізнялася головню тим від народовців, що національну українську ідею понимала о много глибше і національну силу українського народу бачила в цілком чимсь иншим як народовці. Се вже не виключно м о в а була істотою українського націоналізму, а сума тих власне „буденних“ економічних, „жолудкових“ і культурних потреб і бажань, що у кожної сучасної народности є основою і єї життя і єї борби і єї стремління і єї забігів. Все те, що складає ся на ціле те наше буденне життя, з його найрізномороднішими потребами і бажаннями, як і способами на заспокоєне тих потреб і бажань, а які лише мовою висказують ся, як найзрозуміліїшим для певної громади - суспільности способом, формою. — Всі ті поодинокі царини сего новочасного життя виражають ся в виді певних економічних, суспільних, політичних і культурних постулатів, які відтак вяже ся в певний одноцілий систем, характеристичний для такої групи, класи, чи партії — характеристичний для способу пони-

маня тої групи, кляси чи партії сего новочасного життя і його завдань.

Якже-ж розуміла то життя і його завдання, а взагалю, як формулювала ті потреби і бажання української суспільности з Галичині та „націоналістична“ група?

Ту треба узгляднити дві сторони: не лише теоретичний світогляд тої групи, але і практичну сторону її діяльности, то є, не лише їх самих, але і ту сферу людей, а тим самим і світогляд тих людей, серед котрих задумала вона розпочати свою діяльність і на ній оперти ся, то є — народівців. — Зі взгляду отже на *gros* тих людей, серед котрих задумала вона розпочати свою діяльність і далше з ними, разом вже, її провадити; те формулюванє потреб і бажань української суспільности в Галичині — було вже наперед рішене. Могло воно виявляти ся в однім — в так зв. буржуазийнім світогляді, отже — в системі постулатів, що покриває ся загальним понятєм — капіталізму. Як-раз противно до соціяльно-дем. групи давної радикальної партії, котра з огляду не лише на її теоретичний світогляд, але і на її практичну сторону діяльности — з огляду на робучу клясу українського народу, формулювала ті потреби і завдання сього новочасного життя в формі так зв. соціяльно - демократичних жадань, в виді систему постулатів, що покривають ся загальним понятєм — соціалізму.

Треба признати, що та „націоналістична“ група радикальної партії найшлась на висоті хви-

лі—відчула її, зрозуміла. Появилася „Будучність“ — орган тої групи, котрої ціль була: підготувати між тою українською „інтелігенцією“, між тою народовською „партиєю“ ґрунт для нової політичної організації, котра відповідала би і тим новим потребам і опиралась би на нових ідейних висновках. Хвиля, показало ся, була добре підхоплена — порозумінє прийшло. 1. ч. „Будучности“ появилось ся в червни 1899 р., а вже з кінцем грудня тогож року відбув ся перший з'їзд національно-демократичної партії, на котрім і оголошено нову програму і нову партійну організацію і нову боеву тактику.

На чім-же оперло ся то нове „збратанє“? Що послужило за точку виходу тому поєднаню „старих з молодими“? Що звело їх до купи? Як осудили вони ситуацію серед котрої прийшлось їм збратати ся? Які поклали собі завдання, яку ціль? В який спосіб сподівали ся вони сю ціль досягнути?

Ось власне ся стаття д. Юродивого в „Будучности“, про котру я на вступі згадав і котру редакція прийняла за свою, була тим субстратом, що послужив репрезентантам обох сторін до їх поєднавчих нарад. Критика тодішних міжпартійних відносин серед української суспільности в Галичині, виложена в тій статі, як і бажання висказані тамже на будуче, були як-раз направлячими в їх нарадах перед їх I. З'їздом, як і на самім З'їзді, — що більше, направлячими і пізнійше, аж до нинішних часів. Бож не треба забувати, що відносини міжпартійні серед української суспіль-

ности в Галичині, поза сею одною злукою „націоналістичної“ групи радикальної партії і народовців, в нічім дотепер не змінили ся. Як тоді так і тепер осталась і розвиває ся соціяльно-демократична партія, животіє ще й партія москаль офільська, а навіть і та радикальна партія, помимо свого розбиття, формально ще не розв'язала ся, противно, змагає ся таки дальше удержати ся на овиді галицько-українського політичного життя і намагаєсь ще дальше значити й від себе шлях національного розвою галицької України.

Тож становиско національно-демократичної партії єупроти тих міжпартійних відносин, як і критика тих відносин, в протягу тих чотирех літ рівнож в нічім не змінились. А через те і статя д. Юродивого рівнож в нічім не стратила на своїй актуальности, як і перед чотирма роками. Прецінь-же докори національно-демократичної партії, роблені галицько-українській суспільности, що до її хоробливої, мовляв, „фракціо-манії“, як і її зазиви до злуки усіх існуючих українських партій в одну національно-демократичну партію, сеж пісонька, яку і тепер ще раз-враз чуємо і яку певно не раз ще і не два прийде ся нам почути.

II.

Д. Юродивий пише: треба „всі дотеперішні партії розвалити, зруйновати, а на їх місце, а не побічних поставити нову партію“. Жадає отже, щоби „замість ворогувати між собою

нераз за пусто-дурно, замість консолідувати ся з своїми ворогамц, щоб себе нищити, замість зраджувати свій нарід — щоби замість того раз вже сконсолідувати ся між собою“. І взиває, щоби люди, що належать до теперішних партій „умили руки від старих гріхів“ і від-так з „свобідними і чистими руками“ утворили одну партію.

Як бачимо — є се те саме, з чим так часто стрічаємо ся і тепер в відзивах преси національно-демократичної партії і що тільки разів чуємо на всіх партійних національно-демократичних „Народних З'їздах“.

А прецінь — чиж не було се одною з головних „помилоч“ Русинів в їх політичній діяльності, помилоч, що тільки замішання а через те і неудач потягнули за собою, що вони так часто накликували усі партії до того менше-більше, до чого так накликає д. Юродивий і його національно-демократична партія? — Та, „Русини“ видно — заялись, і ані руш не хочать признати існуючим суспільним клясам серед української суспільности в Галичині, о ріжних, відмінних інтересах, права до еґзистенції, і хоч те суспільне житє раз-враз о то упоминає ся — „Русини“ таки сего... „не визнають“ і раз-враз накликають „усіх“ під спільну програму і політичну тактику.

Ще, коби-то ставило ся якусь одну, більш абстрактну ідею, що своєю абстрактностию, стоялаб немов понад поодинокими суспільними клясами, як прим. ідею національної самостійности українського народу, то тоді, в певній мірі, така

„спільна акція“ ще могла би бути можливою, принаймій що до тої справи. Але в борбі о конкретні, біжучі справи, така акція є просто неможливою і партії мусять розходити ся, спільність мусить розбити ся. Ба, таж навіть і там, где розходить ся о якусь більш абстрактну ідею, як прим. о ідею національної (етнографічної) самостійності українського народу, а тим самим і о признає народній (українській) мові права горожанства в публичнім житю, то і там, показало ся, не є все можливою така спільна акція усіх, — бо от прим. духовенство представляло як-раз противний українській ідеї табор — москальофільський. І треба було аж 30 літ часу і праці, щоби перш розбити ту москальофільську партію, і тоді доперва можна було вже як-так говорити о якійсь спільній акції „усіх Русинів“ — розуміє ся, в тій одній лишень справі, в справі вибореня українській мові права горожанства. А се коштувало народовців 30 літ часу... А як відбило ся то на них під зглядом моральним? — Щоби здобути для української ідеї признає у духовенства, мусіли зрезигнувати з усього, що виріжняло їх від духовенства — з свідкості їх думок... так, що коли наконєць таки одна часть — „молоде покоління“ тої свідкої української „інтелігенції“ зорганізувало ся в осібну партію — радикальну і опімнула ся знова о право горожанства для тих своїх свідких думок, то мала ту вже проти себе не лише недобитків москальофільської партії і народовске духовенство, але ще і самих навіть свідких народовців. І о

спільній політичній акції „усіх“, знова годі було думати. Годі думати о якійсь спільній політичній акції „усіх Русинів“, скоро прим. коли радикальна партія вивела на денне світло справу мужицку і почала організувати мужиків в імя їх власних мужицких інтересів, а не в імя інтересів духовенства і урядників, — то проти сего запротестували вже спільно і духовенство і ті урядники. А розуміє ся з другої сторони, коли народовці, поконавши як-так москальофілів, почали організувати „нарід руский“ в імя своїх інтересів, в імя урядів і авансів, то проти сего мусіли знова запротестувати мужики, з'організовані вже в імя їх власних, мужицких інтересів, в партії радикальній. Що більше: не лише, що годі думати о якійсь спільній, тяглій політичній акції усіх Русинів загалом, але навіть і о якійсь спільній, тяглій акції хочби лише між самою масою мужицкою, беручи єї загалом. Бо от прим. коли свого часу, в 1899 р., поставила була радикальна партія на своїм партійнім з'їзді на дневний порядок справу стрейку рільних робітників, то мала ту за собою — лише сільських робітників, „халупників“ і т. п. а проти себе господарів-газдів. А в 1902 р., в часі великого рільного стрейку в східній Галичині, треба було аж особливших „рахунків“ між богатшими господарями а панами-дідичами, щоби ті господарі остаточно рішили ся спомагати стрейкуючих робітників проти дворів, — хоч і ту не всюди ті господарі на се рішили ся...

Щож виходить з сего? — Виходить то, що скоро іде о якісь конкретні, біжучі справи, котрі дотикають в відмінний спосіб поодинокі класи нашої суспільности, а котрі то конкретні, біжучі справи вибивають ся все найсильнійше на верх, там о якійсь спільній, тяглій політичній акції усеї суспільности, не може бути бесіди. Для тих біжучих, конкретних класових інтересів, потреба відрубних, класових політичних, партийних організацій, отже тільки партийних організацій — кілька клас.

*

Та міг би дехто сказати: щож з того!... щож з того, що може справді се так і повинно бути, коли от прим. така єввічка, мійська класа нашої суспільности, лишена сама собі, є ще так слаба, що о якійсь самостійній а успішній політичній акції, не має що й думати. Щож на те почати? Чиж за для того має вже зречись всякої організації? — Отже ні. Скоро та єввічка мійська інтелігенція не в силі ще створити власної політичної організації, власної політичної партії, відрубної і незалежної від якої иншої партийної організації, то може шукати якого союзника, а то нехай й взирає до такої союзничої „спільної акції“ инші класи. Але чиж усіх Русинів? — Отже, власне ні, а лише тих, ту класу, котрої інтереси, коли вже не суть східні з її інтересами, то принаймій, не

суть їм противні. Деж се є? Одиною клясою, природною підпорою тої сьвіцкої, мійскої інтелігенції є — міщанство. Ту єї властива підпора. Алеж то міщанство спольщене! — міста східної Галичини, як були, так ще й тепер суть в руках польских!... Так деж? Може у духовенства? — Духовенство знищило прецінь народів. То деж? — Не остає нічого иншого, як вернутись знова до мужиків. І справді, ту може знайти помічника, союзника. Правда, інтереси мужика не суть ідентичні з інтересами сьвіцкої, мійскої інтелігенції, суть ріжні, але — принаймій не суть безпосередно противні, як то є в відношеню до духовенства, котре з мужика просто живе (се слово уживаю в найширшій значіні), где отже інтереси одних і других суть собі безпосередно противні.

Але знова, ту „спільну акцію“, не можна розширяти аж до „спільної організації“. Не можна ніколи забувати сего, що хлоп, мужик цілком інакше задивляє ся на сьвіт і цілком інакше розуміє його, як чоловік мійський і ще до того не-рільник, — що впрочім нічо дивного, если зважить ся, що сфера життя і інтересів мужика цілком відмінні від сфери життя і інтересів мійського „інтелігента“. Кляса мійскої, української інтелігенції мусить остати тим чим є, то є клясою мійських потреб і ідеалів, і мусить на все виречись хлопоманства. І вона, а не мужик, єї потреби і ідеали, а не мужика мають бути цілюю єї публичної діяльності. Вона не сьміє бути репрезентантом мужицкої кляси,

а репрезентантом самої себе, своїх ідеалів, репрезентантом не мужицької культури, а новочасної культури міської. Тож і если би та сьвічка, мійська інтелігенція пішла до мужика і стала шукати у него помочи, і зобов'язала ся за тебронити його певних інтересів, то може се робити для него не задля него, не тому, що він є „богом“-мужи́ком, що мовляв, він є цілю, для котрої має іти уся робота українського народу, — а для того, що він дає їй поміч в обороні певних її інтересів і в реалізованю певних її ідеалів. Ніяких сентиментів — а чисті рахунки! І певно тоді ліпше вийшла би на тім і одна сторона і друга — і мужик і та сьвічка, мійська інтелігенція.

Але коли сю „спільну акцію“ має ся оперти не на сентиментах а на чистім рахунку — а се є оди́ноке раціональне, конечно в політичнім житю — то нехай-же тоді та сьвічка мійська кляса не важить ся з чим небудь до мужика приступати. Нехай не забуває, що скоро вона виступить як чисто сьвічка, мійська самостійна політична партія і як така піде в село і там стане питати у мужика помочи, то ту стрітять ся сейчас з духовенством, що рівнож пічне, з своєї сторони, добивати торгу з мужиком для себе, а — проти неї. Тож вона не сьміє з чим небудь показувати ся перед мужиком. Вона мусить ясно, виразно осьвідчити ся і з'обов'язати ся до того, як і в чім може дати поміч мужикови — від себе, і мусить то додержати, если не має

провалити ся, если мужик таки має піти за нею а не за духовенством. Ту вже не ма що піддурювати мужика такою пустою фразою, як „моральне і материяльне підвигнене селянства і маломіщанства“ — фразою, котрою так облудно послуговувались супроти мужиків народовці. Ту треба висказати ясно усе, що і як думалаб вона зробити для мужика.

Але в тій своїй акції в відношеню до мужиків, мусіла-б вона насамперед здати собі докладно справу з того, хто се нині той „мужик“, а радше з ким з поміж тої сірої маси мужицтва, вона малаб ввійти в переговори. Бож мужики — нині, се вже не якась одноціла маса, се вже не якась згідна, одна громада, о спільних, однакових журбах і болях, спільних надіях і змаганнях. Се вже минуло — і не верне. Ту треба вже вибирати, шукати і ясно здавати собі справу з того, з ким в тій розбитій громаді має ся лучити. Не забуваймо на той тяжкий переворот, який пережила за посьлідних двацять літ та мужицка маса. Ту вже не маємо до діла з одною клясою мужицкою — а з ріжними клясами. І се наказує український суспільности в Галичині, а в першій мірі тій її „інтелігенції“ піддати основній ревізії її доперішні погляди на справу мужицку, на економічні і суспільні відносини між мужицкою масою і конче постарати ся зрозуміти той механізм нинішнього переображення фізіономії мужицкої маси, котра в посьлідних часах перейшла і ще тепер переходить таку глибоку кризу. Се навіть одно з її най-

головніших завдань — бож мужики, сеж прецінь чи не 90% усеї української суспільности в Галичині. Аграрна справа і соціальна і повинна тому займати в її досльїдах над відносинами української суспільности в Галичині одно з перворядних місць.

*

Так отже, коли пічнемо застановляти ся над мужиками і коли схочемо їм помочи, а то ще і по-зискати їх для себе, до помочи, то мусимо все спитати себе насамперед, і ніколи від сего не відступати: котрі-то мають бути ті „мужики“, з котрими ми маємо зійти ся? Чи мають то бути мужики-дуки-газди, чи мужики середні, чи дрібні, чи в кінци „халупники“ і пролетарі? — Бож все те відбрубні господарські типи, в многім до себе неподібні, котрих інтереси не лише, що не однакові, але дуже часто і суперечні.

Возьнім прим. таких богачів-газдів і проти-ставмо їм пролетарів-зарібників. То вже перша засаднича ріжниця між „богачами“ а робітниками проявить ся в тім, що у першого все переважає а навіть панує над усім иншим жажда — побільшеня землі, конечність дешевого робітника і т. д. коли у робітника-зарібника земля не грає вже такої ролі, а над усім панує як-раз жажда — як найбільшої заробкової платні. Дальше: господар-газда рад, щоби своє збіже міг як найдорожше продати; робітник-зарібник зате, радби щоби то збіже, щоби

той хліб був як найдешевший, щоби як найдешевше можна його купити. --- І так перший найбільшу вагу класти буде на обшар посіданої ним землі і на її можливо найліпшу управу, а то передовсім таку, котра коштувала би його як найдешевше, а при тім була як найвидатнійшою, — другий зате, у котрого вже не земля грає найвизначнійшу роллю—бо її він ніколи не посяде, а саме за робові відносини, в першій мірі старати ся буде, з огляду на фізичну сторону його праці о найвигіднійші услів'я тої праці, то є о гігієнічні, санітарні і т. п., умовини, а з огляду на материяльну сторону тої праці, о її як найкориснійші грошеві результати, — отже в супереч господареві-богачеві старати ся буде о те, щоби міг працювати серед найвигіднійших для него обставин і щоби міг побирати за ту працю як найвисшу платню.

Ясно з того, що если займемо ся інтересами одної з тих клас, то мусимо сейчас попасти в конфлікт з інтересами другої.

Розуміє ся, та суперечність основ егізистенції обох тих клас, впливати мусить цілком рішучо і на їх психіку, взагалі на цілий світогляд обох тих клас, а в кінці, евентуально, і на понятане завдань і політики економічної і соціальної і на характер тої політики. Перший все буде за політикою „порядку“, легальности, авторитету права і власти, ворогом всяких „новомодних ідей“, поспішности, „нервовости“ — в загалі, ворогом усього новочасного, в такім скорім темпі пульсуючого життя, котре так суперечне з тим повільним і так на-

перед вже самою природою варштату-землі означеним током праці і з тим, доперва по довším, зглядно, часі сподіваним добутком-жнивом праці і заходів господаря-рільника Тож і не буде він приклонником якихсь більше поступових, а тим менче радикальних-революційних змагань, але за те певним, бо і вирахованим приклонником противних змагань — консервативних.

Але щож по тім „порядку“ і власти такому робітникови-зарібникови? Той „порядок“ і та власть — сеж як-раз на него бич!... А той варстат — земля? — Щож йому та земля? — Нехай і западе ся! Чиж то вже вона одинока його живителька? — Сьвіт широкий... Нині ту — завтра там... Що його вяже з нею? — І йому не лячні ніякі „новомодні ідеї“, ані та поспішність, ані та „нервовість“ — він все готов і на все — його руки „вільні“...

Яка відмінна психічна фізіономія обох сих кляс! — ба, але і яка суперечна їх материяльна основа!

А придивім ся тепер двом другим, посереднім типам нашої мужицкої маси. Возьмім тип господаря дрібного. Ту властитель господарить сам, значить, вже без наймитів, але ще і не наймає ся на чужих ланах, не йде на зарібки. Тільки, що його ґрунт вже так малий, що о якійсь раціональній господарці не ма що й думати, але через те і є занадто мало видатний. Помимо того забирає йому весь його час, і хоч і не заспокоює достаточо його найконечніших потреб, то з другої

сторони і не дозволяє йому доробитись на чужій землі сего, чого з своєї власної не в силі добути — не дозволяє йому піти на зарібки. Є се отже тип господаря, що держить ся при життю лише завдяки своїй надлюцкій праці — тип господаря, що за-надто працює, а за-мало їсть. Але се і най-нещасливіший тип господаря — се раб, невільник землі, прикутий до неї залізним ланцом власности, що сталась для него, як для чоловіка — проклятем! Се ючне звіря, хоч і в люцкій подобі. Раб, що оре і сіє, і все збирає — нужду... І для него світ не існує. Все для неї — для тої святої землі, всі думки всі журби, всі молитви і всі старання для тої святої землі, що сталась для него богом, найвисшим законом... І нічо не має до него приступу. Ідеї — свобода — політичні права — поступ — все те для него книга о семи печатях... Але се й не член народу, — се що найбільше, предмет етнографічного дослідку... І где він є типічним для цілої суспільности, єї основою, єї характеристичною верствою, там і та суспільність не є ще народом, а — етнографічним поняттям... Там і культура не є культурою — а спорохнявілою старосвітчиною, старою з діда - прадіда перенятою, безмисльною рутиною — культурою „історичних начал“... О якімсь широкім, розвиненім, живім політичним життю — не ма що й говорити...

А возьмім тепер ще оден тип, тип мужика, що має так мало ґрунту, що вже ніяк не в силі вижити з него, але за те, той ґрунт і не забирає

вже йому олеа́ часу, і він може піти на зарібки. Ї се тип мужика — почасти господаря, почасти зарібника. Але сей тип, через те, що так роздвоєний, се тип і нездецидований, отже — тип о нездецидованих бажаннях, суперечних інстинктах, отже і о незрівноваженій психиці. Тому і як основа для політичних партій дуже непевний — бо добич всіляких суперечних партій, раз консервативних, раз революційних, раз клерикальних, раз радикальних а в кінці і соціяльно-демократичних. Се тип мужиків о незвичайній хиткості суспільно-політичних думок. Зі зглядів економічних є він однак дуже пожаданий для дідичів. Той клаптик землі, що надає йому „почесне“ ім'я „господаря“, держить його стало в селі, се тому і певний, сталий панський робітник на панських ланах, при тім і добрий робітник — він же все таки надієсь стати ще колись „правдивим“ господарем, — і він є пильний і уляглий. Та уляглисть робить його також податливим на всякі заходи реакційних і консервативних елементів. Але — найжеж раз значне та надія хитати ся і він попаде в зневіру — пропали тоді усі його давні боги... І раз зірвавши з ними, не вернесь вже до них, а кинесь як-раз в противний бік, хочби і найострійшого радикалізму хочби і анархізму...

Так отже, коли схочемо зайняти ся долею „мужика“, чи то щоби йому в його житю-бутю помочи, чи щоби його для себе позискати, і коли схочемо уложити собі якийсь плян, „програму“ для тої роботи, то мусимо, цілком природно, в виду всего що йно тепер

сказаного, здати собі насамперед ясно справу з сего, к о г о іменно з мужиків маємо мати на думці, к о т р и м и мужиками маємо зайняти ся? Бож цілком ясна річ, що инше завданє жде нас, коли схочемо зайняти ся найвисшою верствою мужицкої маси — мужиками-богачами, або — коли звернемо свою увагу на середного мужика, що господарить на своїй землі, але ще на зарібки не ходить, а знова инше, коли схочемо зайняти ся долею господаря-пролетара, властителя ґрунту, але рівночасно і зарібника, або коли схочемо зайняти ся долею робітника-пролетара.

*

Возьмім лише перші два типи — мужиків богатих і робітників-зарібників.

У мужика - багача першу і головну роллю в його господарскім життю грає скількість посіданої ним землі, потреба що-раз більшого її помноження, а далше: потреба дешевого робітника, що-раз ліпше удосконалених господарских знарядів і розумного, до особливих господарских відносин з'організованого кредиту — взагалі сего, що зменшує кошта його рільної продукції а збільшує її видатність. Розуміє ся, що по при се, потреба йому єще й фахового образования, отже відповідних рільничих шкіл. Се — що до него, як одиниці. Щож до загалу тої ґрупи мужиків, то потреба їм передовсім інституції, котра займала би ся корисним для них посередництвом — між

ними як продуцентами, а суспільністю як кон-
сументом, отже: продажию їх продуктів, а з дру-
гої сторони: посередництвом в кориснім набуванню
для них всего того, що для більшої видатности їх
господарки конечно потрібне, як прим. штучних
навозів, ліпшого насіння, рільничих знарядів, ма-
шин і т. п. А також, що тісно звязане з тою ін-
ституцією і відповідної інституції кредитової,
котра дійсно приспособлена була би до вимог і
сили виплатности сеї групи господарів, котра ви-
ключно мала би на меті інтереси сего типу му-
жика-господаря.

Такі інституції, розуміє ся, щоби могли від-
повідати інтересам мужиків-господарів і могли ті
інтереси боронити, мусіли би бути під безнастан-
ною контролею і впливом самих мужиків, а навіть
в їх руках. А з сего взгляду і організаційна
форма тих інституцій мусіла би бути спілкова
і чисто заводова. Такі отже чисто заводові
Спілки, повинні би займати ся порецовсім до-
кладним студійованєм усіх потреб рільничої госпо-
дарки, отже не лише якоїсь одної галузи рільного
господарства, прим. управи збіжа, а усіх галузей
господарства сільського, отже і господарства ху-
дібного, молочного (що до продукції масла, сира,
і т. п.), овочевого, пташного (що до продажи
яєць), ткального і т. д. і т. д. Дальше, повинна
займати ся заспокоюванєм тих потреб, т. є. улег-
чуванєм в закладаню і розвиваню усіх тих родів
сільського господарства, а в кінці — і обороною
спільних рільничих інтересів. До всего того на-

лежить: посередництво в виміні, то є в продажі господарських продуктів і в набуванню господарських знарядів, машин, насіння, штучних навозів і т. д. отже і закладане відповідних до сего центральних Складів — для своїх членів, щоби усунути несовісних посередників-гандлярів, спекулянтів, які і живуть з визиску обох сторін — і купуючої і продаючої. В кінці повинна зайняти ся і оснований Кас взаємної помочи, Кас забезпечення на всякі случаї і т. п.

Така спілкова господарска орґаднізація мужиків, що мала би все те в своїх руках і обіймала би собою, а то, при помочи своїх філій — повітових і підфілій — місцевих, в поодиноких громадах, не лише самих богатших мужиків, але увесь загаль господарів-рільників, котрі до такої Спілки могли би належати, могла-б представляти незвичайно сильну господарку силу. Та не лише саму господарську силу, — вона могла би представляти, хоч і посередно, і не аби яку силу політичну. Знаючи потреби і недостатки рільної господарки, маючи над всім тим перегляд, могла би вона, хочби вже в наслідок своїх міродайних, фахових опіній у всіх тих справах, що входять в обсяг агрикультури — мати велику моральну силу так супроти рішаючих чинників державної адміністрації, як і супроти державного законодавства.

Так міг би представляти ся в найзагальнійшій нарисі плян, „програма“ оборони інтересів тої групи мужиків, що управляють землею і з неї живуть, а передовсім тих, що мають тої землі на

стільки, що не лише самі споживають її продукти, але ще й висилають їх на торг, є в силі застосувати ся ліпше до вимог новочасної агрикультури і є в силі провадити господарку інтензивнійшу, при застосованю більш скомплікованих новочасних рільних знарядів.

Але сей плян оборони інтересів мужика-господара є цілком не відповідний і ніяк не дасть ся застосувати до інтересів рільного робітника, або господара-зарібника, що вправді має свій ґрунт і його управляє, але крім того ще йде на зарібки. Для тих, що свою еґзистенцію опирають на так непевній основі як денний заробок, конечні в першій мірі спеціальні правні установи, які забезпечували би їм передовсім спроможність вдержувати себе на висоті гідности їх як чоловіка, що не допускали би, щоби вони спадали понисше ровени люцкої гідности. Дальше потреба для них таких установ, котрі ґварантували би їм еще і всі ті права, які їм і як горожанам держави належать ся і витворювали успівя, які давали би їм спроможність дійсно з тих прав користати. В кінци потреба їм таких установ, котрі уможлиблювали би їм і як членам родини, як батькови дітям, догляд і вихованє їх дітий, котрі прецінь-же мають колись вирости на горожан, на котрих суспільність наложить колись певні обовязки і буде від них жадати виповнення тих обовязків.

Тож для оборони тих чисто вже люцких потреб, потреба їм передовсім таких кардинальних правних установ, що отвирали би їм на рівні з ин-

шими класами вільний вступ до усіх тих репрезентаційних тіл, котрі своїми постановами, хоч би і посередно, їх дотикають; а даліше потреба їм таких правних установ, котрі уможливлювали би їм, знова на рівні з другими класами, лучити ся, організувати ся, а то задля особливих відносин серед яких живуть і працюють, цілком відрубно і самостійно від решти клас, щоби могли витворити відповідну силу, якою могли би відповідно відділювати в тих репрезентаційних тілах, в котрих рішаєсь і над їх судьбою, щоби отже могли добути і для себе такі права, які їм до їх егзистенції конче потрібні.

В кінці потреба їм, крім того всего, ще і постанов, що уможливлювали би їм і поза тими репрезентаційними тілами, а то вже в відношенню до їх безпосередних противників — підприємців, здобувати від них для себе красші услівя праці і уможливлювали їм встоюватись за ними. Якій вони? — Поминувши вже даліше ідучі — найелементарнійші з них, се: усталенє і точне перестеріганє нормального робучого дня; можливо найбільша денна платня; знесенє службової ординації, тих виїмкових постанов закону о службі, що до карности і залежности сільської челяди; корисні для челяди постанови що до челядних помешкань, які відповідали би вповні гігієнічним і санітарним вимогам; заведенє кас для хорих, кас на забезпеченє на старість, кас на час безробітїя і страйків; заведенє інформаційних бюр для пошиту і подажи праці, і то бюр, що були би в їх руках і під їх

наглядом, щоби робітники могли мати перегляд що до найвигідніших для них умов, отже бюр, відрубних від таких-же бюр роботодавців, наймаючих робітників, для котрих, противно, передовсім розходить ся о те, щоби мати як надешевших робітників; дальше — заведене рільничих інспекторатів, — в загальї заведеня усіх тих класових соціально-політичних постанов, які вже прислугують і яких ще добивають ся робітники мійські, а яким так завзято противлять ся усі ті, котрих егзистенція і зріст їх добробиту опирає ся на наємній праці — робітників-челяди. А до сего, щоби все те здобути, потреба виразних постанов, котрі забезпечували би їм можливість організувати ся цілком відрубно від решта клас — посідаючих і партій тих клас, і уможливлювали їм вести самостійно відрубну, відповідну до здобуття тих прав політичну тактику.

*

Вже з порівняня інтересів обох сих клас нашої сільської людности, очевидне є, як відмінною, а далі й суперечною мусить бути діяльність нашої „інтелігенції“ в користь обох тих клас, як иншим плян, програма сеї діяльности, наколи справді та діяльність має відповідати інтересам тих клас і котра в тих класах-таборах має бути з симпатією стрічена. Та чи на се звертає ся у нас увагу? На жаль — ні. Противно у нас іде ся все з якимсь одним шаблоном до тих „мужиків“ —

бо, мовляв, „се все мужики“... і в результаті, не диво, що й збирає ся самі розчарованя, завід, „невдячність“, а в кінці і знеохоченє до дальшої праці „над народом“...

А прецінь шкода, шкода, щоби та праця так марно все мала кінчити ся. Бо не можна заперечити, щоби серед тої нашої інтелігенції не зростала охота до сеї праці, — противно, се таки треба признати, то тепер майже чи не одно з найсильнійших бажань нашої інтелігенції, піднести як-раз добробит наших „мужиків“. Та щож з того — коли все те робить ся так на-помацки, коли чомусь то так тяжко кожному хоч трохи завдати собі труду — подумати над тим, в який спосіб можна би справді сей добробит між мужиками піднести, що треба робити і як, а передовсім, щоби се знати, роз'яснити собі вже раз докладно: хтож се нарешті сей „мужик“, чого йому потреба, ба, та як він і думає, що ворушить його душу, куди звернені його замисли, бажаня, заходи... Сеж конче треба знати, щоб іти до него працювати „над ним“.

А так мені здає ся, що все, що робить ся для него, є як-раз не те, що треба робити. І тому такі вічні заводи... Все нові способи, все нові заходи, все нові проєкти — і все на кінець те саме: мужик як був нуждарем, так і остав ся, — ба, не то остав ся, але й на ще більшого сходить нуждара...

Так даймож йому землі! — лунає знова новий оклик. Придбаймо мужикови більший для його

праді варштат!... І от піднялась горячкова парцеляційна робота, заходи коло парцеляції великих двірських обшарів між мужиків.

А мені знова здає ся, що і ту робить ся не те, що треба би робити. Мені чогось на хвилюку не може зійти з тямки сей факт, що всюди, где лише піднято парцеляцію великих ґрунтових обшарів між мужиків, чи в Німеччині, чи блисше нас — на російській Україні, чи в Королівстві польськім, чи в самій Россії, і то з такими рожевими надіями, та парцеляция скінчила ся на банкроцтві купуючих землю мужиків, або, коли ті мужики таки ще держать ся при тій землі — то держать ся при ній ледви-ледви при напруженю посылдних своїх сил. А не забуваймо, що ті парцеляції підняті були правительствами власне з огляду на інтереси мужиків і при великих матеріяльних і адміністраційних державних підмогах! А у нас сего нема, а все полишено приватній ініціятиві. Нема ніяких полекш фіскальних і ніяких правних упрощень, а за те широка рабівнича спекуляция, обчислена як-раз на визиск мужиків, где ціна землі переходить нераз єї подвійну вартість! І як же може ту вийти на своє мужик, що і так ледви, з напруженім своїх послдних сил, держить ся на своїй дотеперішній землі? Правда, що йому прийде ся тепер працювати на більшим обшарі землі, але якже знова зате непропорціонально обтяженій банковим довгом!...

Та, може бути — може справді йому се і удасть ся — був би се дійсно якийсь дивний виімок

— і може бути, він вийде на своє. Та, чи зискає що на ній, як на чоловіці, як на політичній і культурній одиниці — суспільність? — Сему вже рішучо перечу! Суспільність зискає лише новий інвентар спрацьованого, змізерованого ючного звіряти, хоч і в людській подобі, нову колоду в ногах на дорозі її дальшого культурного і політичного поступу...

*

Так щож робити?

От, я і вкажу ту знова на се, на що вже раз давнійше вказав був в „Україні irredent-ї“.

Коли я виступаю проти парцеляції, то ще не виступаю тимсамим в загалі проти закупови нашими мужиками двірських обшарів. Противно, я рад би, щоби всі двірські обшари дістали ся в руки наших мужиків — тількиж, нехай би ті мужики не розпарцельовували їх між себе, а задержали їх при їх давній одноцілості, то є — нехай би вели дальше на них давню одноцілу, закровну на велику скалю, господарку, так, якби се було власностию одного. Се представляє ся мені як щось в роді акційного підприємства, где прим. оден морґ ґрунту рівнав би ся одній акції. При такім веденю річи, при господарці машиновій, при застосованю усіх новіших здобутків агрономічної науки і техніки, а при тім при господарці веденій виключно на торг, з особливим узглядненем того роду збіжа, на який найбільший попит на

світовім ринку — можна би прецінь о много-много більше доходу приспорити що року такому властителям акцій-морґа і о много лекше можна би тоді і з'амортизувати довг, який звичайно затягає ся при викупі такого двірського обшару! При таких веденю справи можна би ще навіть притягати до такого підприємства і біднійших мужиків, чим збільшувано би такі „мужицкі фільварки“ ще і здолу. І скільки-ж заощаджено би тоді часу і сил, і як сильно зрослаб тоді продуктивність мужицкої землі! А що більше: як сильно вплинуло би се і на культуру не положене мужика, вільного, не прикованого вже безнастанно до того мізерного кусника ґрунту, що замість, щоби дати йому спроможність зайняти са чимсь висшим, лише поневолює його, приковує желізним ланцом до себе і абсорбуючи йому весь час, не позволяє йому зайняти ся чимсь висшим, подумати о чімсь висшим, і вибити ся вже раз з тої тіскої сфери думок — заспокоєня потреб жолудка. Такі „мужицкі фільварки“ змогли би певно скорше, як парцеляция, видобути мужиків з їх теперішньої економічної неволі, в який держать їх — їх дрібні, мізерні ґрунти, і скорше змогли би видобути їх і з тої темряви культурної, що так утруднює до них доступ усяким поступовійшим думкам, а котра, противно, є якраз догідним ґрунтом для всяких реакційних змагань.

Такі „мужицкі фільварки“ були би дальше і під зглядом господарским поступовим ділом, бо відповідали би власне нинішнім способам і вимо-

гам продукції. Ведені одноціло, могли би о много лекше і в більшій мірі застосовувати у себе різні рілньничі машини, ніж се є можливе в роздроблених, розпарцельованих господарствах, і о много рациональнійше могли би провадити управу ріллі, а через те і о много висше піднести її видатність. І скільки заощаджено би ще тоді і на землі! Бож тоді не потреба би відводити на марно тільки землі на різні полеві дороги, межі, ну — і на обори, гумна, господарські будинки і т. д. а противно, се заховано би для управи. І не потреба би тоді видавати ще тільки капіталу на робучий інвентар і на його удержанє, як се є конечно при розпарцельованих, дрібних господарствах — бож ясна річ, що при великій одноцільній господарцї, на 1000 прим. морґах ґрунту, потреба далеко менше робучого інвентара, як при управі такихже 1000 морґів, розпарцельованих на 100 прим. дрібних господарств.

При таких „мужицких фільварках“ можна би в кінци і о много лекше заводити різного рода меліорації, як дренаванє (осушуванє), або наводнюванє ґрунтів, можнаби запровадити і економічніший поділ праці — що все впливає незмірно на більшу видатність рільної продукції. — Можна би зискати і вигіднійші форми кредиту. А знова, набуваючи усе що потреба до господарства — гуртом, і продаючи опісьля гуртом усі добуті з господарства плоди, ще дальше збільшувано би зиск з господарств.

Чи парцеляція може всім тим похвалити ся? — Ні. Бо чи підносить вона продукцію? Чи підносить видатність мужицкої землі? — Ні. Замість підносити продукцію — цофає її лише назад. Замість підносити господарку, її видатність — вводить знова господарске хирляцтво. Бож і не зміняє вона істоти мужицкої господарки — її примітивности і не підносить продуктивности праці мужика! А о то передовсім повинно розходити ся.

А в кінці — чимже в дійсности стає такий „збогачений“ мужик-парцелянт? — Чи се справді самостійний господар? — Се вже найменше. В дійсности — се не самостійний господар, а — звичайний робітник... банку, котрий і є *de facto* властителем управляваної мужиком землі...

От се благодати парцеляції.

Та з другої сторони, і сего не ма що закрити, і та фільваркова форма господарки, не є знова такою легкою річю. Вже се одно, що є так новою, незвичайною для нашого мужика, се одно вже може сильно утруднювати впровадження її між мужиків. І ту треба бути готовим на всякі упередження, недовірчивість і неохоту з їх сторони. Та, не треба тим зараз зражувати ся. А помимо всего, таки треба старати ся конче перебороти ту їх цілком можливу недовірчивість до таких новостий і їх консерватизм. Бож не забуваймо, що лише при великій господарці можливо в нинішній рільничій кризі вийти на своє — при господарці о безперечній технічній висшости над господарствами дрібними — і то власне в продукції збіжа.

Се одно дає спроможність продуцентам збіжа удержати ся з якою-такою побідою в нинішній конкуренційній борбі на світовім ринку. Ту нічо не допоможуть зазиви до „ощадности“ (не знав, що такому нашому мужикови ощаджувати!), ані хочби і яка роботячість мужика. І ту вже не можна також спускати ся на „свій розум“ — така самопоміч нині вже не вистарчає, противно — цілу свою егзистенцію, весь свій ратунок треба оперти на взаємній помочи — а то, на дорозі спілок, асоціацій.

Будьмож лікарями, а не знахорами!

III.

Я вже висше зазначив, що та свідка галицько-українська інтелігенція наша, не змогла здобути собі до сего часу серед загалу української суспільности в Галичині якогось більшого впливу і значіння, не лише тому, що ві всіх своїх політичних і культурних змаганнях змушеною була опирати ся на так невиробленій політично і так культурно нерозвиненій масі, як наші мужики, але ще й тому, що уся українська суспільність в Галичині як находила ся, так і находить ся під безпосереднім, просто давлячим впливом „руського“ ду-

ховенства. Через те і всі ті трохи поступовійші і більш ліберальні помисли, з якими та сьвічка інтелігенція все таки від часу до часу виступала, хоч і в як малих дозах, не могли також серед того загалу прийнятись, і та сьвічка інтелігенція остаточно все мусіла від них відступити. Насльідком того є цілковите склерикалізоване усього національного життя української суспільности в Галичині, у всіх його напругах: і політичним і економічним і культурним.

Як далеко той вплив духовенства на українську суспільність в Галичині розширився і як глибоко між нею вкорінився, видно з сего, що всьо, що лише робить ся — робить ся все з увагою на те духовенство і в границях, зачеркнених тим духовенством. Всьо стало на услуги йому — і політичні партії і економічні і просьвітні інституції, і всьо береже його поваги, авторитету і — його інтересів. Ні одна кляса галицько-української суспільности не була і не є так бороненою, як духовенство і ні одна кляса не поглотила в свою оборону тільки жертв, що то духовенство. Справді — як належить ся для „провідників руского народу....

Так от й випадає мені тепер приглянути ся блище тій діяльності сего духовенства „над народом“ і на конкретних примірах здати справу з того, до чого та його діяльність і його вплив на загаль української суспільности в Галичині довели. Випадає приглянути ся його впливам

на національно - політичне життя української суспільності в Галичині і на її життя економічне і культурне і на наслідки того впливу: як відбився той вплив на зрості національної свідомості і сили серед галицько-українського загалу і в яку на кінець ситуацію поклато то духовенство сю галицько-українську суспільність в її боротьбі о її національно-політичні права і о її культурні потреби?

*

Як великий вплив потрапило здобути собі то „наше духовенство“ на загаль української суспільності в Галичині і як потрапило воно опанувати уми всіх „Русинів“ і як задля сего і усі справи „руські“ не лише що трактовано але ще й тепер трактує ся зі становища „руського“ духовенства, то є: греко-католицького, яким свідомством сего є передовсім — означуване „руської“ народности не після мови, звичаїв, обичаїв і т. д. а — після обряду. Звиж 50 літ надавало греко-католицьке духовенство силою своєї чисельної більшості між „руською“ т. зв. „інтелігенцією“ — тон рускій політиці, вказувало на її напрям, уважаючи все себе за природних проводирів „руського“ народу. З сего вийшло те, що в наслідок особливого відношення сего духовенства до греко-католицького обряду — котрого було офіційальним представителем і сторожем, а що й надавало йому не лише духовний вплив на переважну більшість маси у-

країнського населення в Галичині, маси греко-католицької, але що важнійше і материяльну основу його егзистенції, — що то духовенство і з'ідентифікувало греко-католицький обряд з понятєм української, чи як-то у нас все ще говорить ся „рускої“ національності в Галичині, і виставляло одно і друге, як щось рівнозначне. З разу навіть і звело було цілу політичну національну боротьбу до боротьби — о обряд, що й надало тій добі боротьби „руського“ народу назву „обрядовщини“, уважаючи оборону греко-католицького обряду супроти римо-католицького як боротьбу „руського народу“ з народом — польським, і, розуміє ся, уважаючи всі добутки сеї боротьби в виді певних прав і привілеїв для сего обряду, як здобуте прав і привілеїв для руського народу...

Безмисельність такого ставлення національної справи — є очевидна, скоро зважимо, що греко-католицький обряд ніколи не був і не є якимсь особливим привілеєм „руського“ народу і що „руський нарід“ ніколи не мав якогось особливого застереження на виключне право виявляти свої релігійні почитання в обряді греко-католицьким, — а з другої сторони, коли зважимо, що той „руський“ нарід ніколи не був і не є виключений від права виявляти свої релігійні почитання в формі якогось иншого обряду, прим. римо-католицького, котрий мав би зате бути виключно застережений другим народностям, прим. польській. Знаємо прецінь, що греко-католицького обряду придержують ся крім Русинів (і то лише одної їх частини) ще і Болга-

ри, Серби, Румуни, Греки і т. д. а в кінці і — Поляки, — а з другої сторони, що римо-католицького обряду придержують ся крім Поляків (також не всіх!) рівнож много инших народностей, як французка, італійська, німецька (по части) іт. д. а в кінці і Русини (знова лише часть!). А що до польської народности спеціяльно, то знаємо, що і вона не є виключно привязана до римо-католицького обряду, бож маємо ще крім Поляків греко-католиків ще і Поляків-протестантів а в кінці і Поляків-православних і т. д. — знова так само як і між Українцями. А в виду сего, якже можна говорити о якімсь спеціальнім обряді „руским“, немов би спеціяльно застереженім для Русинів і задля сего і називати вже греко-католицький обряд — руско-католицьким обрядом, як би щось рівнозначне? Сеж сьмішне. І се очивидне. І се бачать і знають всі. — Чомуж не малиб се бачити і не малиб се знати одні Русини?

Щож виходить з сего?

Се предовге панованє і провід греко-католицького духовенства „над народом руским“ довели в кінці до того, що дійсно той греко-католицький обряд з'ідентифіковано остаточно вже не лише неофіціяльно, але і офіціяльно з понятєм рускості а римо-католицький обряд — з понятєм польскості, А з сего в прямій консеквенції вийшло знова те, і то буде оден чи не з найбільших „здобутків“ політики „руского народу“, то зн. „руского“ духовенства, що одну четвертину українського насе-

лення в східній Галичині, то є переважну часть римо-католицького населення, звиж оден мільон — вилучено з національного українського організму і узнано ту частину Русинів-римокатоликів за Поляків, а тим — і створено підставу отсій крайне деморалізуючій шовіністичній політиці польській в східній Галичині, а головно по селах, котра в посьлідних часах прибрала такі широкі розміри, і дано їй можливість уже в нутрі самої української суспільности в Галичині виховувати нову політичну фалангу, протеговану усею політично-адміністративною могутністю польських верховодів в Галичині, звернену — як-раз на параліжованє усеї еманципацийної борби українського народу в Галичині з під утисту і визиску його польською суспільністю...

І виринула нараз нова квестия, нова „злоба дня“ для „Русинів“: справа національної приналежности мужиків-римокатоликів в східній Галичині, питає: до якої народности належать ті мужики-„латинники“ із східної Галичини?

*

Справа національної приналежности мужиків римо-католицького обряду в східній Галичині — мужиків-„латинників“, се справді оріх, котрого ніяк не може розкусити галицко-українська суспільність. Вона й рада-би зачислити їх до укра-

інської народности, та з другої сторони, під впливом умового запомороченя греко-католицизмом, ніяк не може на се раз рішучо згодитись і відповідно до сего поступати. Ся нерішусть іде так далеко, що вона навіть не знає, як властиво сю частину Русинів, то є тих „латинників“ називати. Вона і не називає їх так як греко-католиків — „Русинами“, а лише — „латинниками“, і коли говорить о загалі „руських“ мужиків, то означає їх не одним словом „Русини“, а — „Русини і латинники“, розуміючи під „Русинами“ лише мужиків греко-католиків, а під „латинниками“ тих, видно вже „менше-вартних“ Русинів — мужиків римо-католиків...

А прецінь сю справу можна би цілком ясно рішити, если би лише її відповідно поставило ся, если би загал Русинів з'умів вже раз виеманципувати ся з під тої недорічної тези, що, мовляв, „обряд рішає о народности“, що обряд покриває ся народностию, або на відворот — народність обрядом. Недорічність сеї тези узнано вже давно в цілім цивілізованім світі, і лише „на Руси“ покутує вона ще до нині, відай що за гріхи тої некультурности Русинів, що все ще вяжуть всі справи сучасного життя з обрядом чи релігією.

А ся недорічність тої тези виступає тим яркйше, коли возьмемо на увагу як-раз східну Галичину, где навіть не можна покликувати ся на можливе польске походженє тих мужиків-„латинників“, котрі, мовляв, могли були колись прийти ту із Польщи — з Мазурів. На се-ж прецінь мусіло би щось вказувати: мова, а если вже то ні,

то є, если би ті „кольоністи“ мали свою колишню польську мову затратити і прийняти мову українську, то принаймій їх давні польські людські звичаї, чи обрядові, чи житеві, і їх обрядові піснї, котрі прецінь віками задержують ся в масах, помимо затрат всяких інших національних ознак. Тимчасом сего у мужиків-„латинників“ не подибуємо. Помимо їх римо-католицького обряду і помимо, що в костелі і ві всіх їх зносинах з римо-католицькими парохияльними урядами попадають безустанно під впливи польські — вони помимо того усе таки уживають українську мову, українські звичаї і обрядові і житеві, і цілим своїм матеріальним і духовим життям виявляють як-раз з рештою мужиками греко-католицького обряду оден національний тип — український, одну рідню.

Та і приналежність їх до римо-католицького обряду, не може вказувати на їх польське походженє, если зважимо, в який спосіб розповсюджовано ту, у нас і в загалі на цілій Україні, римо-католицизм і до яких кровавих розправ се нераз доводило. І хоч в посльідних часах, а головно в посльіднім віці форма розповсюдження римо-католицького обряду о много злагідніла супроти давнійших віків — то саме розповсюдження таки не устало. Не давні се ще прецінь часи, коли прим. як прийшлося якійсь греко-католицькій громаді ставити нову церков, а грошей, як звичайно, не було, то дідич, „приятель люду“ піднімав ся бувало нераз виставити сам церков, своїм коштом, лише під тим „малим“ услівем, що гро-

мада перейде на римо-католицкий обряд, а він, розуміє ся, виставить вже не церков а костел. Правда, деякі громади на се приставали і увільнювали себе в той спосіб від тяжких нераз данин на будову церкви. Але, чиж через се ті мужики ставали ся вже зараз Поляками — ті мужики, котрим при таких обрядових операциях ані на думку не приходила польскість, котрі цілу ту справу переходу з одного обряду на другий брали лише з станова чиста материяльного інтересу, а не з якихсь релігійно-національних мотивів? — Такі і цілий ряд інших подібних способів й довели остаточно до того, що внаслідок безнастанних скарг і зажалень греко-католицького духовенства і греко-католицьких капітул з східної Галичини видано в 1861 р. в Римі звісну „Конкордию“, котрою по просто заборонено перехід з одного обряду на селах, як другий.

А додаймо до того ще і політичні і суспільні привілеї, які привязувано все в Польщі, отже і на Україні, до римо-католицького обряду. Чиж се не впливало також на Русинів, і то не лише православних але і греко-католицьких, що вони переходили на обряд римо-католицкий — і то так по селах, як і по містах?

Якжеж в виду сего можна з приналежности „латинників“ до римо-католицького обряду вносити на їх польске походженє?

Та, правда, в тій масі римо-католицького обряду находить ся такі певна часть справді польского походження, дійсно колишні польські кольоністи зі

західної Галичини, — і сего не можна закривати. Алеж вони як-раз і визначають ся від решти римо-католицького українського населення і мовою і звичаями і обичаями і т. д. Але з другої сторони, сї кольонїсти, не представляють знова так великого проценту між усіми римо-католиками в східній Галичині, бо що найбільше яких 20%. То якже можна задля так малого процентового відношення розширяти польскість такої малої частини римо-католицького населення на загал, на усіх римо-католиків в східній Галичині?

Те фалшиве понятанє „рускости“ в східній Галичині, оперте на обряді, котре, як з сего що йно сказаного видно, не має ані фактичної, ані історичної стійности і мстить ся тепер на Русинах.

*

Та найкомічнійше в цілій тій справі є те, як ті „Русини“ беруть ся ратувати тих „латинників“ перед їх цілковитою польонізацією.

Отже я зазначу ту відразу: що, як фалшиве є саме заложенє національної політики Русинів в східній Галичині, так фалшивий мусить бути і спосіб національної оборони мужиків-„латинників“ перед їх цілковитою денационалізацією, перед цілковитою затратою їх для українського народу.

Я сказав, що уся національна політика „руська“, в наслідок преможного впливу греко-католицького духовенства на усі національні справи „руські“ —

опирала ся і опирає ся на обряді. Отже, не може, розуміє ся, приймати таких форм, або в таких проявляти ся формах, що хоч трохи не відповідали би, противились або не годились із особливим, становим способом розуміння річий греко-католицького духовенства. Все мусить тому прибирати характер клерикальний, а до того ще й обрядовий.

Отже так само і ту: всі змагання національного освідомлення „руського“ римо-католицького мужицтва зведено також до форми обрядової і діяльності, замість іти в тім єдино слухнім, національним напрямі — в напрямі здобування українському римо-католицькому населенню і українській мові рівних прав в римо-католицькій церкві, так як се має польська суспільність, іде в напрямі — справді, характеристичним для середньовічних часів! — в напрямі поборювання самого римо-католицького обряду і взаємного видирання собі душ, — і ту число національну справу перемінено в релігійно-обрядову! Дійшло до того, що те греко-католицьке духовенство, а з ним, розуміє ся і увесь загаль української суспільности в Галичині, заборонює по просто римо-католицькому духовенству будувати в східній Галичині костели, як-раз сего, до чого те римо-католицьке духовенство в першій мірі обовязане, вже хочби для того, щоби задержати римо-католицьке населенє при римо-католицьким обряді! І проти сего цілком природного змагання римо-католицького духовенства, природного впрочім для всякого духовенства,

всяких релігій і обрядів, змагання — будувати для свого „стада“ дома молитви, відповідні форми релігійного почитання сего „стада“, зводить ся такий небувалий крик, що хтось не ознакочений з тою справою, міг би думати, що розходить ся ту бог-зна о який злочин! І, розуміє ся, нехай ніхто не думає, що розходить ся ту о те, щоби. прим. позносити римо-католицькі костели, а на їх місци... позаводити свідки людські школи, з новим системою свідки — не фальшованої науки... — так „зле“ не є... — а розходить ся о те, щоби як найбільше римо-католиків позганяти до греко-католицького обряду і так дістати їх під свій, греко-католицький духовний покров!..

Сей спосіб борби „рускої“ суспільности є вже надто недорічний і сьмішний. Бож заборонити римо-католицькому духовенству будувати для римо-католицького населення в східній Галичині, хоч би і руского, костелів — сего не здужає прецінь доконати „патриотична“ руска суспільність хочби і які піднімала крики, хочби і які зводила зойки! Се прото глупе!

Та у нас, видно, все йде „по своєму“, пісьля своєї якоїсь спеціальної — „рутенської“ логіки...

Так щож робити?

Я вже висше сказав — і на се здаєсь не треба якихсь спеціальних, обширних студій, щоби се зрозуміти — що ніяка релігія, чи церков, чи обряд, не є вичлючно привязані до якогось одного народу. І ніяка релігія, церков, чи обряд, а вже в першій мірі католицька церков і її обряди, ніколи не огра-

ничали ся і не ограничають ся на однім народі, а противно старають ся обняти як найбільше народів, стати загальними релігіями — міжнародними, обіймаючими хочби і всі народности. „Народними“ релігіями, чи обрядами, можуть вони зватись лише в дуже згляднім значіноу, а то стілько, о скілько входять в певні прямі взаємини з поодинокими народностями, чи лише певними народними групами.

Наука кожної релігії мусить подавати ся вірним в мові зрозумілій вірним, уживаній вірними. Тож і о стілько лише, о скілько ходить о народність і о народну мову — тих вірних, о стілько лише може прибирати релігія чи обряд відносно до кожної такої народної групи — з окрема характер народний. Се є правилом для всіх обрядів. Чи ж малиб бути виїмком від сего правила обряди греко-католицкий і римо-католицкий відносно до народностей української і польської?

В засаді ані римо-католицкий обряд, ані греко-католицкий, не є ані польським ані українським, чи як-то у нас говорить ся „руським“, а лише згладно польським і згладно руським, а то — відповідно до того, чи обіймає в даній провінції, чи дієцезії, чи в кінці громаді людність польську чи руську. Тож і коли поодинокі парохіяльні уряди греко-католицькі в руських громадах є урядами руськими, так в польських громадах, в західній Галичині, мусять бути — вже не руськими а польськими; а з другої сторони, коли поодинокі парохіяльні уряди римо-католицькі в польських гро-

мадах є урядами польськими, так в руских громадах мусить вже бути не польськими, а — рускими. Сеж ясне. Отже, відповідно до сего і усе урядованє відбувати ся мусить в мові вірних, в мові громади-парохиян, отже в мові польській — в польських громадах, в мові рускій — в руских громадах. Отже і всі зносини Русинів римо-католиків з їх римо-католицькими урядами, так в костелі як і поза костелом, то є: всі відправи в костелі, розуміє ся, поза случаї, где є приписана мова латинська, всі молитви і проповіді і набожні пісньні і сповідь і т. п. і в кінци всі урядові документи, виставлювані тими римо-католицькими парохияльними урядами поодиноким парохиянам, Русинам-римокатоликам, мусять переводити ся на мові рускій. Се є право для парохиян, а обов'язок для парохів. В загалі весь зверхний характер тих римо-католицьких урядів мусить бути рускій. І се право українська суспільність мусить рішучо перестерігати і змушувати до сего римо-католицькі парохияльні уряди, хочби навіть демонстративним опором дотичних парохиян і відкликами аж до найвисших інстанцій — міністерств, в справах входячих в круг діланя порученого власти державній і — Римської Куриї, в справах дотикаючих церковних ділань.

Та у нас сего не перестерігає ся.

Те загальне запоморченє греко-католицизмом усеї української суспільности в Галичині довело до того, що усе те українське населенє східної Галичини римо-католицького обряду, цілу четвер-

тину українського населення в Галичині, вилучено з легким серцем з українського організму, вилучено його з під національної опіки української суспільности — і лишено на ласку судьби... котра і віддала його під безпосередній вплив і національне вихованє суспільности польської, а в першій мірі римо-католицького духовенства — як-раз того духовенства, що так пересякле польским шовінізмом і так вороже всяким національним змаганням української суспільности в Галичині...

А прецінь... то римо-католицьке духовенство, в більшій своїй часті, походить також з того римо-католицького українського населення! Та, се також оден з національних „здобутків“ греко-католицької політики рускої, що в наслідок того яркого, бо виключного надавання рускості в Галичині греко-католицького характеру, те римо-католицьке духовенство не перетворилось в своїм часі так як греко-католицьке з польского в руске, а осталось — на дальше польским... І не дивувати ся сему. Бо і як-жеж йому бути руским, коли і ті римо-католицькі духовні семінарії, що мають виховувати для 80% римо-католиків Русинів то духовенство, а через те і повинні мати характер, если вже не цілком, то переважно руский, стались, без найменшого протесту зі сторони Русинів, як-раз кузнею польского шовінізму; коли дальше, і ті римо-католицькі конспіторії в східній Галичині, що повинні бути обсажені переважно Русинами — обсажені суть виключно Поляками; і коли наконєць і ті римо-католицькі єпископства в східній Галичині, що зі

згляду на таке переважаюче число Русинів-римо-католиків повинні бути обсажені если вже не виключно Русинами, то принаймій на переміну і Русинами і Поляками — обсаджувані суть виключно Поляками і то особами, що вже й визначають ся просто злобною нетерпимостию до Русинів!

І так римо-католицькі парохияльні уряди в східній Галичині в руских громадах урядують виключно на польській мові, всі богослужебні відправи, з виїмком тих, для котрих приписана латинська мова, відправляють ся рівнож в польській мові, а в кінці і всі ті рускі римо-католицькі громади, уважає ся також за польські громади!

І тепер єсьмо сьвідками, як в наслідок сеї короткозорої і вузкої греко-католицької національної політики Русинів і їх безпримірної пасивности, усе те римо-католицьке українське населенє в Галичині служить за основу тій крайне деморалізуючій шовіністичній політиці польській в східній Галичині, що в посьлідних часах прибрала такі широкі розміри, як вже в нутрі самого українського населеня в Галичині виховує ся нову, ворожу йому, політичну силу — звернену як-раз проти національно-політичних змагань, проти усеї еманципацийної борби української суспільности в Галичині, веденої з таким напруженєм сил і з затратою тільки болючих жертв!...

Так представляють ся результати проводу духовенства „руского“ „над народом руским“ на поли національно-політичного життя того народу. Та не ліпше представляють ся результати діяльності того духовенства і на інших полях.

З'образім собі лише се, до чого то духовенство остаточно нас довело, по тім своїм 50-літнім проводі, до чого ми нині дійшли, на чім ми станули? Пригляньмо ся лише тій нужді, в якій кортає своє життя наше мужицтво, або тій його темноті, — уявім собі той його анальфабетизм, не лише в письмі але і в мисли, і той його анальфабетизм політичний і культурний... І чиж не возьме нас розпука? Так по щож сиділо воно там, то духовенство, між тим „народом“? Щож воно робило? Чогож швирилось безустанно між ним і щож доконало?... А пригляньмо ся даліше нашим інституціям, тим мізерним інституціям нашим - просвітним, економічним і т. д. І чиж не возьме нас знова розпука? — То до того ми добороли ся за той довгий 50-літний протяг часу, від 1848 р., від того року „національного відродження“? Якийже нужденний в результаті той наш „розвій“. А миж все так смирно ішли під проводом і опікою того „нашого духовенства“...

А если хто тепер, в виду всего того, в виду всіх тих „світлих“ здобутків тої національної греко-католицької політики „нашого“ духовенства і в виду тих фатальних розультатів його економічної і культурної діяльності між „народом“, важить ся піднести протест проти того шкідливого, просто

погубного проводу його над народом, або хочби лише висказати сумнів, що до слушности сего аксийому, що, мовляв, „наше духовенство“ се „природний провідник нашого народу“ — якийже загальний вереск обуреня рознесеся по цілій нашій країні, яка повинь злови вильєся на його голову!...

Та, нема чого сему дивувати ся! Я вже на початку сего розділу вказав на те, як та наша суспільність пересякла на скрісь духом клерикалізму і як під впливом сего преможного впливу „нашого духовенства“ навіть і та сьвічка, мійска інтелігенція потратила усї свої давні хоч що-то поступівйші і більш ліберальні замисли і як в наслідок сего і усе те наше національне житє склерикалізовало ся. Той дух клерикалізму так перейшов мозги Русинів, що вони остаточно і стратили вже можливість поважно застановляти ся над справами нашого публичного житя, і відносно до кожної справи віднести ся так, як та справа по своїй сути і з огляду на національні інтєриси української суспільности в Галичині сего вимагає. Для них осталося лише одно критерієм: як яка справа представляє ся в відношеню до „руского“ духовенства і „рускої церкви“? Чи корисно — чи ні? — Если корисно — то справа є добра і — патріотична, — еслиж некорисно, то є зла і — непатріотична. Після сего і осуджує ся всі поступки кожного з Русинів: если хто попирає яку справу корисну для „нашого“ духовенства і „нашої“ церкви, то є добрим сином

„Руси-України“ і — патрийотом, еслиж попирає хто яку справу некорисну для того духовенства і церкви, то є — злочинцем і — зрадником народу... І коли прим. соціялісти і радикали лучать ся з „польськими і жидівськими соціялістами“, щоби „знищити руске духовенство“, як то падькає над тим д. Юродивий і його національно-демократична преса, то... вони є злочинцями і... „допускають ся зради на своїм народі“... Зради на своїм народі! — Гм! То десь певно хотять на злість „рускому духовенству“ перейти до Поляків і прийняти жидівску віру!... Що? — Та цікавий я знати, що сказав би на те д. Юродивий, если би я так важив ся йому відповісти, що... руске духовенство, то ще не нарід руский? Если би я йому сказав, що коли рускі соціялісти і радикали лучать ся з польськими і жидівськими соціялістами, то не тому, щоби зрадити руский нарід і йому пошкодити, а тому, щоби йому помочи, і то як-раз в таких справах, где руске духовенство лише йому шкодить, а соціялісти, без згляду на те, чи вони Поляки чи Жиди, можуть йому лише помочи?

Та — радикали допускали ся навіть подвійної зради: вони в своїм часі висказували ще і „явну симпатію“ Казимірови Баденьому і старостам, за те, що ті „старали ся підорвати повагу і значіне нашого духовенства“. Се вже неправда. „Явної симпатії“ радикали ніколи не висказували Баденьому і старостам. Вправді виступали дальше, як перед тим, проти духовенства, але — чиж то вже справді такий злочин? Щож мали ро-

бити? Чиж мали задля того, що гр. Бадені, розуміє ся, для чисто своїх, спеціальних цілій, виступав також проти того духовенства, чиж мали вони вже задля того залишити свою борбу з духовенством? — ті радикали, що як-раз зі взгляду на свої культурні ідеали, що до українського народу, поставили були як одну із своїх головних тактичних засад, власне підорване поваги і значіння „нашого духовенства“ серед того народу, бо інакше, то духовенство як стояло так і буде стояти на заваді до осягнення, здійснення тих ідеалів? Чиж мали задля гр. Баденього виречись тої одної із своїх засадничих тактик і стати як-раз проти свого програмового заложення? П. Юродивий думає, що то було би патріотично. Певно, пісьля його національно-демократичного розуміння патріотизму. Та пісьля мого — ні. Пісьля національно-демократичного розуміння патріотизму то і народовці, коли виступали проти москальофілів, отже в своїм часі навіть проти більшости „руського народу“, то і вони допускали ся „зради на рускім народі“, бо коли проти москальофілів виступала, розуміє ся також для своїх спеціальних цілій, уся польська суспільність, так само з ріжними Баденями на переді, то вони таки не зрезигнували з своїх програмових заложень, а боролись далше проти москальофільства, і то повних 30 літ, котрою то борбою і виповнили історію цілого свого життя...

На правду! Пишний собі той д. Юродивий з тим своїм національно-демократичним патріотич-

тизмом і з тим своїм духовенством „котре робить для народу далеко більше, як духовенство по многих інших краях“. Та, чи ж не знає знова сего д. Юродивий, що за те і ніякий нарід не стоїть так нисько тепер, як — руский? Чи ж він не знає, як і кілька робить ся „для народу“ по інших краях і до яких результатів там доходить ся? — Правда, в тих інших краях духовенство не відгріває такої преможної ролі як у нас, алеж там і ніхто собі того не бажає, противно, там дуже раді з того. Але за те там — тим народом займає ся народна школа, і не духовенство, а народний, людовий учитель є опікуном і пастирем того народу, і не духовенство а людовий учитель є його провідником... Але якже за те високо стоять ті народи! Але і якже мало займають ся вони своїм духовенством, а якою за те опікою оточують вони своє учительство! Та якже знова мало займаємо ся ми тим людовим учительством, а якою за те опікою оточуємо „наше духовенство“! І якжеж нисше стоїмо ми від тих народів...

Справді, треба було аж 50-літної „праці“ і проводу „духовенства руского над народом руским“, щоби остаточно довести його до такої культурної нужди, якою він тепер ... „тішить ся“... Але й треба також незвичайно ограниченого культурно чоловіка, щоби за такі кольосальні „результати“ праці духовенства руского над народом руским, добивати ся ще для него признаня!

Пане Юродивий! Дайте собі вже раз спокій з тим Вашим духовенством. Не давайте себе довше так отуманювати. Беріть вже раз дїла так, як вони в дійсности представляють ся. Не давайте ся оманювати гарним словам. Розважте, що та „праця духовенства над народом“ — сеж тільки накликування того народу до праці для духовенства. Та власне праця того народу, була як-раз поживою, котрою так тучіло духовенство. Всіж прецінь мужицкі інституції, навіть такі читальні, ті видимі знаки праці духовенства над народом, котрими так пишає ся духовенство, сеж, розважте, також в ґрунті річи не для мужиків, а для духовенства на мужиків. Там воно їх ловило і „загрівало“ до праці для — духовенства, то є — „Руси“. Киньте вже раз то „патрийотичне духовенство“. Лишіть вже його раз самого. Перестаньте вже раз відгривати супроти него ролю — підніжка... І нехай Вам не мякне зараз серце на вид білого крука. Не падіт зараз задля одиниць на коліна перед тим духовенством, і не повертайте зараз назад до него. Най ті одиниці з поміж духовенства ідуть за Вами! — если мають відвагу, — а ні, то нехай вертають там, з відки прийшли. І не страхайте ся, що если покинете духовенство, то спіткає Вас за те пімста люта! Не бійте ся! Не злякались єї соціялісти і радикали коли станули проти духовенства, і — вірте мені, добули собі далеко більше „респекту“ у нього, як — Ви. Станьтеж вже раз с о б о ю! А духовенство — лишіть вже його йому самому. Може воно, по-

кинуте Вами, і возьмесь тоді дійсно щирійше до праці „над народом“, бо конкуруючи з Вами, буде мусіло старати ся конче задержати його для себе, — та й Ви, боячись його утратити, будете мусіли більше зайняти ся ним. А на тім лише зискує той „народ“...

IV.

Я вже на початку II розд. сказав, що одною з головних „помилкок“ Русинів в їх політичнім життю, помилок, що тільки замішання, а через те і не удач потягнули за собою, було те, що Русини ніколи не хотіли і не хотять признати існуючим суспільним клясам серед української суспільности в Галичині, о різних відмінних інтересах, права до егзистенції, і що хоч те суспільне житє раз-враз о то упоминає ся — вони сего не хотять... узнати. І я показав на примірах, як помимо безнастанного накликуваня Русинів до „єдности“, та єдність — скоро лише прийшли на дневний порядок біжучі, конкретні справи, що в відмінний спосіб, а дуже часто й взаімно собі суперечний, дотикали поодинокі суспільні кляси — як та єдність сейчас розбивала ся. І поставив заключене, що зі згляду на ті біжучі, конкретні клясові, а так часто

розбіжні інтереси, ті класи повинні організуватися в відрубні, класові політичні партії, цілком незалежні одні від других — самостійні.

Як-же є в дійсності?

В дійсності кожда майже партія заперечує право до існування другим партіям, бо майже кожда з них виявляє себе за представительку інтересів — не певних лише клас, а за представительку усіх клас, усеї суспільности — усього народу. І так прим. національно-демократична партія, котра надає нині тон в політичнім життю української суспільности в Галичині, називає всякі вихили поза національно-демократичну партію просто „злочином“ і „зрадою на власнім народі“... І хоч те безнастанне „вирикане ся“ цілих кругів людей поза національно-демократичні рамки, та „злочинна фракціомаяія“, се нічо иншого, як об'яв цілком природної конечности, як об'яв просто конечної оборони насущних потреб реального життя — не одиниць, а цілих клас, се для національно-демократичної партії, противно, є впливом як-раз — „заскорузлости і короткозорости“, наслідком „старих привычок і крутарства“, впливом „браку глибшого погляду“ і „партійного завзятя“... І хоч та „єдність усього народу“ тільки разів розбивалася — в наслідок власне тих, що йно вказаних ту цілком природних причин — вона з цілою рішучістю дальше заявляє, що головним її завданням є таки „зведенє як найширших верств нашого народу в оден табір“, „з'єдиненє усього народу“

в одну організацію і знищене усеї „злочинної фракціоманії“...

Випадає отже застановити ся тепер ще блисше і над тим „з'єдиненєм усього народу“ в оден табір — національно-демократичний, і над тою „злочасною“ фракціоманією.

Щож значить то „з'єдиненє усього народу в оден табір“? — Пісьля національно - демократичного поясненя, має се значити — „з'єдиненє усього що живе і добре в нашій суспільности в одну громаду“. Щож треба робити, щоби таке з'єдиненє в одну громаду усього того, що живе і добре могло наступити? — Щоби таке з'єдиненє в одну громаду усього того, що живе і добре могло наступити, потреба, щоби „всі люди доброї волі і щирого патрийотизму покинули всі свої пересуди і сектанство і позбули ся своєї заскоружлості та короткозорості“. Щож знова значить позбути ся всіх тих своїх пересудів і сектанства і тої своєї заскоружлості та короткозорості? — Позбути ся всіх тих своїх пересудів і сектанства і тої своєї заскоружлості та короткозорості значить — „розвалити, зруйновати всі дотеперішні партії, а на їх місци а не побіч них поставити одну партію“ — національно-демократичну, котра і „звела-б як найширші верстви нашого народу в оден табір“ і з'єднала-б усе що „живе і добре в нашій суспільности в одну громаду“...

Щож се знова значить? — Пригляньмо ся сему блисше.

Щоби сьвічка, мійска інтелігенція улегшила „людям доброї волі і щирого патрийотизму“ з поміж духовенства, з'єдинитись з нею в оден табір, мусить виречись всіх своїх пересудів, то є, передовсім всего того, що могло би ображати духовенство в його духовних і станових основах, що отже могло би йому зі взгляду на його станове положенє, як духовенству, не дозволити лучити ся з такимиж людьми „доброї волі і щирого патрийотизму“ із сьвічкої інтелігенції. Мусить отже виречись усяких „нерозумних“, „шкідливих“ і „не для нашого народу“ ідей і ідеалів, в загалі — всякої „фалшивої поступовости“ і всякого „фармазонства“.

А щоби знова духовенство, люди доброї волі і щирого патрийотизму, улегшило з'єдинитись з ним таким-же людям доброї волі і щирого патрийотизму з поміж інтелігенції сьвічкої, то й воно мусить виречись своїх пересудів, отже мусить згодитись на те, щоби ту борбу о „красшу долю народу“, вести вже не в тій старосьвічкій „провінціонально“-рутенській формі, опертій на авторитеті одиниць і обмеженій на оден лише стан — духовенство, а в формі новій, опертій на „як найширших верствах нашого народу“, где „увесь народ розпоряджав би всіма своїми справами“ і где не був би вязаний ніякими границями „чемної подоби“, а міг виступати рішучо, отверто і різко, так, як се вимагає наше „тяжке положенє“...

Щож виходить з сего? От, люди доброї волі і щирого патрийотизму сходять ся — єднають ся. І щож бачимо? — Повстають читальні, правда, крамниці,

пожичкові каси ; іде борба і о нові українські гімназії, і — о український університет ; кладуться підвалини і під національну торгівлю, ба — громада надумуєсь навіть, як-би то створити ще і свій національний промисл... Та, якийже дивний дух у всім тім віє ! Є єдність, є і „європейська“ форма... але — нехайже хто важить ся в ті „європейські“ інституції впровадити справді європейський — вільний дух ! Нехай лише хто важить ся „завертати“ в тих інституціях голови нашої молодіжи і нашого селянства якимись „пустими мріями“, „новомодними ідеями“ і якоюсь „модерною поступовістю“ і нехай важить ся хто підкопувати в них „преданність до віри батьків наших“ і належне ушановане для „природних провідників народу нашого“ — як-жеж тяжко відчує він сейчас на собі ту свою „грубу нетактовність“ !...

Є єдність, але якаж дивна та єдність ! Є „європейські“ форми, застосовані до новочасних вимог і потреб, витворених новочасною цивілізацією, але якийже не новочасний дух в них віє ! Якже чужий він тим новочасним потребам і вимогам, витвореним новочасною цивілізацією і культурою !.. Є форма і зміст — та не з одної криці ляти...

І духовенство знова triumфує. Зискало знова — нові, „новочасні“ (яке воно поступове !) форми, нові інституції до свого дальшого, ще сильнішого впливу на суспільність. Воно вправді віддає заряд тими інстиціями у руки сьвіцької інлігенції, і „позволяє“ в них працювати — бо ту справді треба працювати ! — цілій фаланзі нових,

свіжих сил із тої свідкої інтелігенції (яке воно толерантне!), але зате собі — задержує нагляд над тими інституціями, а через те і нагляд, контролю над усім національним життям української суспільности в Галичині...

Так виглядає та єдність свідкої інтелігенції з духовенством.

А придивім ся тепер, як виглядає єдність тих з'єдинених уже груп з решта групами: мужиками і робітниками?

Що з'єдиненим — свідкій інтелігенції і духовенству потреба мужиків, се річ безсумнівна, — без них, в політичнім життю, вони і на крок не могли би наперед рушитись. Сеж при виборах до всіх законодавчих тіл одинока виборча армія. Якжеж виходять ті мужики та тій єдності? — Передовсім мусять також виречись усіх своїх „пересудів“, і супроти духовенства, у всіх щоденних з ним зносінах, задержати повну зглядом него лояльність, конечно в „спільній борбі“. Справа надто важна — борба з „відвічним ворогом руского народу“. Тож простий патрійотизм не дозволяє, в так важній хвилі, підносити якісь жалі і претенсії до духовенства. Справа надто важна і свята — добро Вітчизни...

І знова та сама комедія. Мужики сповняють свій патрійотичний обов'язок — сунуть лавою при кожній потребі наперед і перші падають жертвою при кожній потиці з ворогом... А з'єдинені „старші брати“ — забирають добичі із сеї борби...

От так виглядає та національно-демократична єдність „усіх людей доброї волі і щирого патріотизму“.

*

Єсли би національно-демократична партія не була організацією „як найширших верств нашого народу“ а обмежувалася лише до одної класи, прим. сьвіцкої, мійської інтелігенції, то її завдане, безперечно, о много звузило би ся, але за те її робота незрівняно поглибила би ся. Єсли би національно-демократична партія була лише організацією сьвіцкої, мійської інтелігенції, то її енергія, сила і заходи не були би розривані забігами над заспокоєнням потреб і бажань решти клас, а уся енергія була би звернена до одного: до придбання тій класі людей можливо найвигідніших умов на заспокоєне їх економічних і культурних потреб. Партія, знаючи докладно потреби сеї класи і знаючи докладно її силу, а се могла би знати, бо ж ся партія — се ж були би люди одної і тої самої категорії, що живуть в однакових відносинах, однаково думають і однаково відчують і однакові мають бажання — то ж та партія могла би о много сильнійше скупити свою увагу на потреби своїх членів і далеко сильнійше і з ліпшими результатами могла би встоюватись за ними. Тоді члени тої партії були би дійсно в партії вдоволені, а партія — з членів. Зналиб принаймій, о

що борються, зналиб, що борються за себе, о свої інтереси.

А если би знова ся партія була партією духовенства? — То й вона рівнож, з тих самих причин, могла би, не параліжована в своїм нутрі „чужими елементами“, ліпше встоювати ся за інтересами своїх членів, і з ліпшими результатами могла би добиватись заспокоєня їх потреб. І члени тої партії рівнож були би тоді вдоволені з партії, а партія з членів.

А если би знова ся партія була партією мужицкою? — То тоді ся партія займала би ся безперечно в першій мірі мужицкими інтересами, але тоді і перший раз мужики могли би сказати, що роблять для себе, а не для других і на других і перший раз були би з своєї партії вдоволені.

А если би в кінці ся партія була партією робітників? — То і робітники рівнож могли би тоді сказати, що овочі їх праці збирають вони а не хто инший і рівнож були би з партії вдоволені.

Тимчасом націонильно-демократична партія не є партією лише свѣцкої української інтелігенції, або лише духовенства і т. д. а партією їх всіх разом і рівночасно. Щож виходить з того? — Виходить конечно те, що є партією нічиєю...

І дійсно. Та національно-демократична партія, що мала бути єдинителькою усіх людей доброї волі і щирого патрийотизму, що мала з'єдинити усі верстви нашого народу в оден табір — та партія

стала ся як-раз противно, прибіжищем — загального невдоволення і загального наріканя — всіх на всіх, партії на членів, а членів на партію. Партією, в котрій рядить — терор, якого імати ся мусять все ті, котрим удасть ся взяти верх в партії і якого мусять ужити на те, щоби здусити в партії невдоволенє і змусити всіх до послуху...

Та се й не можливе інакше. Те насильне втолоченє таких різнородних і різнобарвних елементів в одну форму і під оден кльощ, не може до чого иншого доводити. Се чим далі, мусить довести і до ще гіршого. Те невдоволенє мусить в кінци довести до того, що те спільне позитє стане ся на дальше прямо неможливе...

Та — поки що, партія держить ся купи і ніхто не бере ся її „розвалювати“, а кождий старає ся лише відповідно до своїх потреб її змінити і витиснути на ній як-раз свою печатку. І через те таке хитанє партії і така зміна „курсів“ політики партії.

Чому ж однак держать ся всі так тої партії?

От се власне і є оден з тих обявів того як-раз економічного і суспільного невиробленя нашої суспільности, на котре я вже вказав на самім початку отсих гльосс. Се є причиною і тої так слабо ще розвиненої клясової свідомости у поодиноких кляс і тої недолужности їх — встоюватись са м о му за своїми інтересами. То економічно-суспільне невиробленє, сей брак клясової свідомости, сей брак віри в себе, в свої сили, є причиною і тої загальної політичної немочи української су-

спільности в Галичині — немочи, задля якої кождий лише оглядає ся на других, кождий лише підходить до других і рад би все на других зіпхати, але кождий і заводить ся на других, кождий і невдоволений з других, кождий і нарікає лише на других...

Се та „єдність“...

Та, така єдність не може довго удержати ся. Вона мусить розбитися. Вона і розібе ся.

Нехай лише та свічка інтелігенція зросте ще трохи і що до свого числа і що до своїх сил, і прийде вже раз до свідомости своїх інтересів і своїх культурних завдань, які все ще її ждуть і вона почує вже раз свою гідність, тоді — не надасть ся вже довше зводити духовенству. І вона остаточно таки зірве з ним. І перший раз стане собою. Справді, перший раз стане тоді собою.

А тоді і духовенство не буде вже так дуже напирати ся до тої інтелігенції. Тепер, правда, то духовенство виходить еще цілком добре на тій „єдності“ — ніхто так добре, як воно, але скоро та свічка інтелігенція взросте на стільно в силах, що не схоче вже довше улягати так ві всім духовенству і стане більше беречи своєї гідности, то тоді і то духовенство не схоче вже довше держати ся тої „єдності“ і поволи зачне вицофувати ся із національно-демократичної партії і само зачне організувати ся в окремий табір, щоб кожної хвилі бути готовим до відпору, щоб кожної хвилі бути готовим і до напору.

Та й мужики не будуть довго держати ся хвостом тої національно-демократичної партії. Скоро і у них зросте клясове почутє і клясова свідомість, то й вони не дадуть ся довше водити на мотузку національно-демократичної єдності і рівнож з'організують ся в окрему, свою — мужицку, хлопеку партію.

З'організують ся в своїй соціально-демократичній, робітничій партії і сільські робітники.

. І не буде „єдності“... Та буде за те — праця! Не буде „згоди“ — але буде за те рух. Не буде лагоджень противеньств — а буде жива, плідотворна борба. Устане взаємне ошукованє — а зросте свідомість, где кождий буде знав що хоче і кождий буде знав як встоюватись за собою...

Устане мертвечина — розпічнесь жите!

*

Цікаво, що д. Юродивий не бачить всего того, й вірить в ту єдність, помимо, що та єдність се такийже самий а навіть ще більший „конґльомерат ріжнородних і ріжнобарвних елементів“ як давня радикальна партія, яку він задля сего і засудив був на смерть, на розклад.

Д. Юродивий пише: „ріжницї поглядів в радикальній партії, були вже при самім заснованю партії: з одной сторони були радикали старшого покоління, з другої — молодше покоління радикалів. Старші виховували ся на „Драгоманівськім громадстві“, та на антипопівськім раціоналізмі, молодші

на ідеях новітньої матеріялістичної історіозофії і на Марксі та Енгельсі. Ті молодші поділили ся опісьля на дві ґрупи: націоналістичну і соціяльно-демократичну“...

Се є правда. Се, дійсно, що говорить д. Юродивий, довело до розбитя радикальної партії. Але кількож то ґруп і поколінь є в національно-демократичній партії, а до того ще: як ті ґрупи ріжно виховували ся! Ту не дві, як то було в радикальній партії, а з яких вже чотири є ґруп, і не два покоління, а також з яких чотири поколінь: старі, старші — молоді, молодші... І як ріжно ті покоління виховували ся!... Та, радикальна партія мусіла задля тих ріжниць розбити ся, але національно-демократична — противно, вона має щораз ліпше розвивати ся і щораз більше скріпляти ся... Справді, дивна та національно-демократична люба!...

Щож до радикальної партії, то, як я що йно сказав, такі ріжницї в поглядах між старшим поколінням а поколінням молодшим, дійсно в тій партії були. Але се й нічо дивного, если зважимо, що було причиною тих ріжниць в поглядах старшого покоління і покоління молодшого. Причина лежала в тім, що старше покоління виховувалось в часах, коли ще уся мужицка маса представляла менше-більше одну цілість, коли розклад між нею доперва починав ся, отже і не проявляв ся ще так виразно, як в часах, коли виховувало ся молодше покоління. Старші бачили еще одну клясу мужиків, тож відповідно до того витворювали собі свій суспільно-економічний сві-

тогляд, і тому, в борбі о інтереси цілої мужицкої маси, стали економічними і культурними хлопоманами, — молодші — вказували вже на анахронізм сего хлопоманства і висували вже на верх різниці в самій тій мужицкій масі, і пісьля тих різниць формулювали свої економічні і культурні погляди. За старших радикалів, економічна руїна г р о з и л а доперва мужикам, і старші хотіли ратувати мужиків перед тою руїною — через те стали хлопоманами, — за молодшого покоління, та руїна вже наступила, тож і не було вже від чого ту зруйновану часть мужиків — як мужиків, ратувати, бо як кляса — мужицка, вона вже — здеклясувалась. І молодше покоління мусіло погодити ся з тим фактом. Отже й перестало уважати ту велику часть спролетаризованих мужиків як господарів, котрих треба ще ратувати, а уважала вже їх як пролетарів, котрих не ма вже що як „господарів“ ратувати — бо се не були вже господарі. За старшого покоління ще були, за молодшого вже не були.

Отсе причини, що викликали різниці в поглядах між старшим а молодшим поколінням радикалів — в квестії мужицкій.

Але не лише в тій одній — мужицкій квестії заходили різниці, а заходили також і в квестії — національній. Тількож що до сеї квестії, то справа ся представляє ся трохи инакше, не так, як се подає д. Юродивий. Різниці ті існували рівнож лише між старшим поколінням а поколінням молодшим, а не — як то представляє д. Юродивий, між

самим молодшим поколінням, називаючи одну групу „націоналістичною“ а другу „соціально-демократичною“ — не подаючи до сего ніяких блисних пояснень. Виходилоб з сего, що соціально-демократична група була противна національним ідеалам „націоналістичної“ групи, а принаймій не відносилаь так живо до них як „націоналістична“ група, і держалась від них більш осторонь. Тимчасом так не є. Що більше: скажу навіть, що річ радше противно мала ся. Як-раз усі важнійші постуляти радикальної партії, що мали виразно національний характер і як такі були трактовані, походили власне від соціально-демократичної групи молодшого покоління. І если знова стрічали в партії яку опозицію, то не у молодшого покоління а у покоління старшого, не соціалістичного, не марксіського, а — „драгоманівського“. В квестиях національних засадничих ріжниць між молодшим поколінням не було ніяких. Ріжниці які були, були також між молодшим поколінням цілим — з одної сторони, а поколінням старшим — з другої.

Ті ріжниці виходили з того, що молодше покоління піднесло українську квестію до квестії політичної, коли старші трактували її все ще як квестію більш етнографічну — на спосіб більш народовский. Щоби не іти далеко за примірами, скажу те, що коли прим. на IV-тім З'їзді радикальної партії квестію „Поділу Галичини“, отже квестію виразно національного характеру реферував... соціальний демократ, і ставив ту квестію цілком ясно, без огляду на ніякі другі партії і на-

родности, то ті що підносили проти неї які заміти і відносились до неї з певного рода неохотою, були як-раз... із старшого покоління. А дальше, коли при зміні давньої програми радикальної партії, постулят політичної незалежності українського народу поставив... також соціальний демократ, то ті що віднесли були до него з певного рода недовірем чи страхом, були — знова старші.

Між молодшими, в засадничих національно-політичних постулятах, різниць не було ніяких. Різниці були лише в розумінню завдань політики економічної і суспільної, — що знова, було впливом цілком відмінного світогляду економічно-суспільного у групи соціально-демократичної а „націоналістичної“. Се порізнило обі групи, бо се і ставило цілком відмінні завдання одній і другій групі в біжучій політиці економічній і соціальній, в так зв. політиці практичній. І в тій доперва практичній політиці виступили різниці обох груп в справах національних, в переводженню тих засадничих національно-політичних постулятів в життя.

Бож прим. такий національний постулят, як заведе відрубної політичної адміністрації в східній Галичині — української, окремої від політичної адміністрації західної Галичини — польської, або заведе українських культурних інституцій, вишого і низшого ряду, як українського університету, гімназій, реальних шкіл, шкіл людських і т. п. — все те — сеж жадання не лише „націоналістичної“ групи, а зглядно національно-демократичної партії, але

рівнож і групи соціяльно-демократичної, зглядно партії соціяльно-демократичної. Тільки-ж, що ту їх різнити? — те, що вага тих жадань, як і завдане, яке обі ті партії ставили і ставлять всім тим політичним і культурним інституціям, є ріжні, відмінні, инші у одної групи, зглядно партії, а инші у другої.

Для національно-демократичної партії така відрубна українська політична адміністрація східної Галичини, отже окрема від політичної адміністрації Галичини західної — се постулят перворядної ваги, бо се значить, що та адміністрація дісталась би в руки національно-демократичної партії, котра доставила би тій адміністрації усю бюрократію. І тою бюрократією нормувала би та партія усі відносини адміністративно-політичного характеру в користь своєї кляси, то є тої, котрої інтереси заступає, а тим самим в некористь решти кляс, отже в першій мірі непосідаючих кляс, в некористь — широких мас працюючого українського люду — кляси робітничої.

Вправді робітнича кляса зискала би тоді одно дуже важне, а то: що не була би гнобленою ще й тому, що є українською, так як се є тепер, коли політична адміністрація в східній Галичині є польською, — але у всіх инших справах, а таких є цілий ряд і то дуже прикрих для робітничої кляси, булаб так само гнобленою, як і тепер — при польській адміністрації. Соціально-демократична партія такого „Поділу Галичини“ акцептувати не може, а мусить старати ся о цілком иншу

організацію тої політичної адміністрації, а то таку, яка як-раз узгляднювала би потреби працюючого люду, отже — котра стоялаб передовсім під впливом робітничого люду, а згідно соціально-демократичної партії, заступаючої інтереси того люду. Але се відбилоб ся дуже некорисно на національно-демократичній партії і булоб для неї дуже не вигідне, бо було би в першій лінії вимірене проти неї.

Так само має ся річ із решта суспільно-економічними і культурними постулятами обох тих партій. Соціально-демократична партія мусить старати ся, щоби усі державні і кравзі інституції уряджені були відповідно до інтересів працюючого люду, отже, щоби узглядняли його потреби і його вигоди і щоби були оперті на його суспільно-економічнім світогляді — світогляді партій соціально-демократичних, а не на світогляді буржуазійнім, партій буржуазійних, що заступають інтереси бюрократично-буржуазійних клас і т. д.

От се ті різниці в практичнім переведеню спільних в засаді обом партіям національно-політичних постулатів.

*

Як бачимо, то соціально-демократична група давньої радикальної партії, а згідно, опісля, соціально-демократична партія, трактувала, а згідно трактує національну справу з становища економічних і соціальних потреб маси українського робучого

люду, — „націоналістична“ група за те, а зглядно, опісля, національно-демократична партія, трактує національну справу з становища класових інтересів свідчої інтелігенції і духовенства.

Насуває ся тепер питанє: чому та „націоналістична“ група, а зглядно національно-демократична партія назвали ся національними? Чи є се слушне? Чи справді тим суспільним групам української інтелігенції і духовенству належить ся та назва, як виключно приналежна їм, для означеня їх політичних постулатів?

Є се назва з ґрунту фалшива. Вправді національно-демократична партія уважає обі ті групи української „інтелігенції“ в Галичині, котрі вона репрезентує, за представителів української нації, і через те дозволяє собі ідентифікувати інтереси тих груп з інтересами цілої нації. Але чи ж можна зводити нині інтереси народу, нації до інтересів одної лише частини народу, прим. його свідчої інтелігенції і духовенства, нині — скоро вже ті широкі маси, що правда, до недавна ще цілком виключені від активного і рівноправного життя народу — зістали рівнож узнані вже як рівнорядний і рівноправний чинник в житю народу — нації, скоро отже і їх інтереси, то є інтереси тої частини народу стали з рівним правом інтересами народу, нації, хоч що правда, частинними, як і кожної иншої класи? А скоро всі класи даного народу суть рівноправні, а через те і інтереси кожної класи того народу суть частинними інтересами того народу, то і всі ті класи суть в рівній мірі народни-

ми і всі ті політичні партії, репрезентуючі інтереси тих клас, суть в рівній мірі партіями народними — національними.

Але ж знова сучасні народности не представляють гармонійної цілості, противно, є конгломератом різних, суперечних, „різномордних і різнобарвних“ інтересів поодиноких клас, що складають народність. Та коли так, коли всі ті різномордні і різнобарвні інтереси суть рівноправні, але рівночасно й суперечні, то ні одна з тих клас не може присвоювати собі права на виключне уживане назви класи згідно партії „національної“, для відрізнєння себе від других клас, згідно партій — бо всі суть рівно національні. Ріжниці можуть заходити лише в розумінню поняття „національності“, котре у кожної класи є відмінне — відповідно до ріжниць класових інтересів кожної класи, а котре, по мимо того, для кожної такої класи, з огляду на інтереси тої класи, зі становища тої класи, є рівно слушне, хоч рівночасно, зі становища других клас, рівно фалшиве. Що найбільше остають ся загально-національними, і то згідно — лише форми, прим. правно-державні інституції, але їх зміст, те, що вони мають представляти, є вже цілком відмінне, різне, суперечне — класове. Се треба знати. Тому й не можна називати якоїсь партії „національною“ — для відрізнєння її від других партій нації, бо всі партії даної нації суть національними, хоч кожда і розуміє „національність“ інакше і кожда бачить

інтерес нації, „добро нації“ где інде і в чім иншій, бо кожда — в собі.

Та помимо того суть партії, що називають себе як-раз „національними“. Та, се є звичайний політичний — швіндель, котрого хапають ся ті партії, щоби зі згляду на ту велику вагу, яку приняла в сучасній історичній добі національність, вибити ся при помочи таких магічних фраз, як „добро нації“, „добро вітчизни“ і т. д. на чоло нації, і при помочи цілої вже нації, ошоломленої тими рівно „патрийотичними“ як і глупими фразами, зреалізувати свої чисто класові інтереси, бажання і ідеали, накинувши їх цілій нації!

Але в тім власне, і нігде так, як в тім проявляє ся та „злочинність“ і „зрада на власнім народі“ тих „національних“ партій, що в такий підступний спосіб підходять і ошуковують „нарід“ для зреалізовання своїх „еґоїстичних“ класових інтересів, — злочинність тим більша, що як-раз сю „зраду“ закидують вони тим, що остерігають „нарід“ перед тим злочинним ошуканьством тих „національних“ партій...

*

Розуміє ся, все те, що я ту кажу, се національні-демократи до себе не віднесуть, на всякий случай се їх не переконає. І як уважали себе за властивих, „правдивих“ націоналів, так і далше будуть себе за таких уважати. Чому? — Тому, бо — щоби бути правдивим націоналом, тре-

ба бути таким націоналом, як наші національні демократи, що в своїм великім національнім почуттю, дорікають соціялістам і радикалам, що ті лучать ся з „польськими і жидівськими соціялістами“... і т. д. і т. д. Але ту і нагадуєсь мені давна історія з Драгомановом. Тому, що Драгоманів не розумів так плитко української ідеї, як народовці, то народовці відмовили йому зате права уважати себе українцем... Правда, національні демократи є великі націонали, і свій національний прапор держать так високо, що така прим. ідея, як ідея політичної незалежності українського народу — не може видаватись їм чимсь иншим, як хіба якоюсь химерою, котрої поважно брати не можна... і вони з цілим резонем впокоють російське правительство — як-то стало ся при нагоді ювілейних свят в Полтаві і Києві — при посередництві їх начільного органу „Діло“, що того „сепаратизму“ російське правительство бояти ся не потребує, бо до таких екстравагантцій ніхто з поважних людей брати ся не може.. А у такого прим. класичного національного демократи як д. Юродивий, та ідея може викликувати лише усміх пожалованя... і він, вичислюючи усі важніші справи і проєкти які підношувані були в радикальній партії, кпить собі: „третій ділив Галичину, творив (розуміє ся на папери) українсько-руський капіталізм і українсько-руську державу“...

Що до сего другого, то мушу ту сказати, що той „третій“ не творив ніякого „українсько-руського“ капіталізму і ніякої „українсько-руської“ держа-

ви. Коли говорив о капіталізмі, то говорив о українськiм капіталізмі, а коли говорив о державі, то також о українськiй державі. На жаль, той „третий“ не чув еще, щоби існував еще якийсь другий український нарід, прим. німецко-український, або англійско-український, або гішпансько-український, або ческо-польско-турецко-українські, задля котрих мав би одинокому, пісьля його думки, українському народови, тому що замешкує часть територій російської і австрійської держави, додавати для відріжнення його від тамтих ще слово „руський“. Противно, він знає, що в Росії живе еще одна нація, і то — пануюча, що називає ся „руска“ (в фольклористичних і етнографічних розправах називають її також „велико-руска“). Чи ж мав-би той „третий“ говорити о тій „обєдиненій“ руско-українській (чи українсько-руській) нації і державі і ту ідею обєдинення пропагувати?... Пане Юродивий!... — Оден є лише можливий случай, де до слова „український“ можна додавати якесь друге слівце, а то: „австрійський“ — коли ходить о ту часть українського народу, що живе в Австрії, і „російський“ — коли ходить о ту часть, що живе в Росії.

Щож до самої української держави, то —

Га — може справді д. Юродивий і має рацию. Може справді вже таке Пан-біг призначив, що коли усі інші європейські народи (і поза-європейські), силою конечности, силою економічного і культурного розвою, під загрозою неминучої смерти, мусять ставати ся націями капіталістичними і орґа-

нізувати ся в независимі, самостійні національні держави, то таки одна нація — українська, має на все остати ся нацією хлопскою, і о якійсь самостійній політичній організації не має що й думати. Може справді... Може навіть... колись — і на йосафатовій долині має вона пишати ся як „вибраний нарід“, унікат — як хлопска нація... пишаний археологічний оказ „славної минувшини“, неткнутий гнилизною западу, вірний габсбурскій династії, і — „народним съвятощам“... Може справді...

V.

Звертаю ся тепер до молодіжи.

Як же-ж в виду всего того, що дотепер було ту сказане, має заховувати ся молодіж, як має поступати? Чи має вона в виду сего невиробленого еще партийного життя нашої суспільности держати ся остронь від него і ждати поки те партийне життя не виробить ся, чи може має вже тепер вступати в ряди котрої з існуючих партій і завчасу старати ся заправляти ся в публичній роботі?

На се відповім так: молодіж не повинна, а то й не може держати ся остронь від публично-

го життя, а мусить вже тепер вступати в те життя, і як з одної сторони, не може оминати того, щоби воно на ню не відділювало, так з другої сторони, не може залишати сего, щоби вона сама на то життя не відділювала.

Але знова, вступаючи в те життя, не повинна вона, і то власне зі згляду на ті великі і многі завдання, які ждуть кожного українського горожанина, нічого піднимати на „власну руку“, а повинна іти в рядах хоч би навіть і тих так невироблених ще партійних організацій, які суть, і спільно, громадно віддатись праці, яку дані відносини на кожду з тих партій накладають. І се, що я пишу сі гльосси, се власне в тій цілі і пишу — не на те, щоби відірвати молодіж від публичної роботи в рамках теперішніх політичних партій, а противно, щоби її до сего спонукати. Тому і всі ті критичні заміти супроти тих партій, які я ту дотепер підніс і які ще дальше піднесу, підношу не на те, щоби молодіж знеохотити до тих партій, а на то, щоби молодіж, скоро вона, евентуально, вступить до тих партій, знала лише где вступає, знала, які є завдання тих партій, що їм хибує і що має робити і як, щоби ті хиби направили.

Я тому не думаю навіть взивати молодіж, щоби вона вступала в ряди певної лише одної партії, прим. мені наймилійшої. Я хочу лише пояснити молодіж істоту кожної партії — і се вже почасти я зробив, решта, то є о партії соціально-демократичній, радикальній і т. д. власне тепер

ще скажу, — взивати однак молодіж, щоби вона вступала до якоїсь одної лише партії а до інших ні, сего я не зроблю. Нехай кождий сам собі вибирає, куди має іти. І хоч з дотеперішного сказаного ту й виходить, що я найраднійш був би, коли-б уся українська молодіж вступала в ряди соціально-демократичної партії і під її соціалістичним стягом віддалась публичній роботі, то такн я ту такого зазиву до молодіжи, як до загалу, не поставлю. А не поставлю сего зазиву ще й тому, що уважаю, що не намова творить з кожного члена партії тріvkим і хосенним діячем партії, а — глибоке, постійне переконанє.

Впрочім — не віддаюсь ілюзіям. Бо остаточно — хтож то ся молодіж? — Сеж прецінь люди, що зі згляду на своє суспільне положенє, як і зі згляду на своє будуче публичне становиско, належать, беручи загалом, не до сфери робітничої кляси, а до сфери кляси буржуазийної, — люди, котрих сьвітогляд, котрих потреби і бажаня, спосіб здобування средств до заспокоєня тих потреб і бажань, сходять ся з потребами і бажаннями і способом заспокоєня тих бажань, а в кінци і зі сьвітоглядом, не пролетарияту, а — буржуазії. З клясою робітничою, з рухом з'організованого пролетарияту, можуть вони лучити ся лише з ідейних мотивів, як з рухом, що криє в своїм нутрі будучність. Вправді ся будучність — соціалістична, є лише дальшою консеквенцією нинішних суспільно-економічних, буржуазийно - капіталістичних відносин — як їх конечний висьлід,

та все таки будучність, яка стоїть в яркій суперечности з нині-пануючими відносинами суспільними і економічними, серед яких приходить ся тій молодіжці жити — здобувати средства до життя і думати. А се лишає сильне пятно на індивідуальности кожної одиниці. Тож я, коли і зверну ся до молодіжці з окликом соціалізму, то зверну ся з ним не до загалу молодіжці, а лише до її частини — тої частини, що є в силі віддати ся праці для ідеї, хоч би навіть зі стратою своїх особистих матеріяльних користей і свого суспільного положення, — отже зверну ся до неї не в ім'я її теперішніх житєвих інтересів, а в ім'я — будучности, в ім'я — ідеалу.

*

Так щож се той нинішній класовий робітничий рух? Що се та соціально-демократична організація робітничої класи?

Новочасний робітничий рух, се в першій мірі класова борба робучого люду о його красшу долю в теперішню пору, а дальше: борба о нову організацію економічного життя і о новий лад суспільних відносин цивілізованої суспільности — в будучности. Та ся власне борба о красшу долю тих широких мас, так пониженого і так визискуваного робучого люду — та власне борба і ставить ту соціально-демократичну партію так високо, під зглядом гуманним, понад усі інші партії буржуазійні, що заступають інтереси клас обіймаючих

далеко менший круг людей, та до того ще клас так много ліпше ситуованих матеріяльно і морально. А та знова борба о красший лад суспільних відносин усеї цивілізованої суспільности, ставить ще її і під зглядом ідейним висше понад усі інші партії, котрих ідеали зістали вже зреалізовані в теперішности, в добі сучасного капіталізму, опертого на визиску і рабунку, явного чи скритого, легального чи нелегального, на борбі всіх проти всіх.

Ідеал колишньої народжуючої ся буржуазії, як і кожної нині ще народжуючої ся буржуазії, находить вже в теперішній добі — капіталістичний, своє здійсненє, зреалізованє. Але те зреалізованє колишнього буржуазійного ідеалу, те зведене ідеальности до — буденности, се й здирає з буржуазії її колишню, давну ідеалістичну поволоку, якою вона колись окривала ся, в добі — коли ще чогось бажала, коли ще о чімсь мріла, коли ще мала щось досягнути. Вона і спала із тих своїх колишніх ідеалістичних вершин, на котрих так шумно колись буяла і стратила ту свою колишню живу, палку ідейність, а з нею і ту колишню моральну силу, що колись попихала її все вперед і окривала її в своїм часі такою пишною авреолею геройского посвячення і пожертвованя. Вона вже все досягнула. Вспокоїла ся і постаточніла. І стала — практичною. Її ідеал розплив ся в буденности і — перестав вже бути ідеалом. Бо колишнє бажанє, ідеальне, то є те, до чого вона колись змагала, що мало ще бути досягнене, що вимагало

в своїм часі такого напруження сил ума і нервів — се вже досягнула, се стало вже реальне, дотикальне. Те абстрактне, недосягнимо а так колись лелієне в думках і виспівуване в чувствах, те незвичайне — сталося цілком вже звичайне, конкретне; те ідеальне — аж надто реальне, буденне, просте. Буржуазія і перестала вже поклонятись ідеалови — збуденніла.

Та коли буржуазія дійшла до здійснення своїх бажань і мрій і коли вона вже на стільки „устатковала ся“, що всякий ідеал став для неї незрозумілий, а всякий шляхотний порив став для неї лише проявою — безмисльності, а що найменше „незрілості“, то для класи робітничої справа ся представляє ся цілком інакше.

Пролетаріят ніколи не може сподівати ся здійснення своїх бажань і мрій в теперішній добі, серед теперішніх економічних відносин — капіталістичних. Тож і у пору, коли буржуазія, добившись вже сего „неосягнимого“, о котрім так мріла і чого так колись горячо бажала, зійшла на дорогу „праведних і благочестивих“ і віддала ся „здоровому поступови“, — у ту пору й виступає на арену публичного життя із своїми „неосягненими“ мріями — пролетаріят, з'організований в соціально-демократичну партію, і він то, леліючи в своїх грудях ідеалістичні пориви, підносить знова в гору сей споневірений, з'огиджений, осьміяний — ідеал.

І що ту важне: той соціалістичний ідеал, за котрим пролетаріят кинув ся в борбу, се вплив

не якихсь утопійних мрій, вираз не якихсь неможливих до здійснення бажань, а духовий відблиск як-раз теперішнього економічного стану в його дальших консеквенціях, вираз дальшого логічного розвитку теперішніх капіталістичних відносин. Бо той капіталізм сам — своїм як-раз економічним механізмом підготовлює і кладе підвалини під новий суспільний лад — соціалістичний, так, що той соціалістичний лад є лише його кінцевим вислідком, кінцевою консеквенцією — його твором.

Як же переводить ся цілий сей підготовлюючий процес?

Той характеристичний для капіталізму індивідуалістичний спосіб господарки, опертий на новочасних средствах продукції, доводить безнастанно, під впливом нинішньої вільної конкуренції, усю цивілізовану суспільність до недаючих ся виминути катастроф. Се є необхідне при індивідуалістичнім способі господарки, где кождий продуцент-капіталіст продукує на сльіпо, где ніоден продуцент не знає як високо дійшло запотребоване ринку і до якої висоти дійшла продукція його противника-конкурента. Але се приводить до надміру продукції — надміру товарів. Та шалена, горячкова продукція, під впливом сеї вільної конкуренції, где кождий продуцент старає ся випродуковати як найбільше товарів, а при найменших коштах продукції, щоби дешевостию своїх товарів виперти із ринку такий самий товар свого

противника-конкурента, та горячкова продукція оголошує остаточно капіталісту — продукція вивирає ся йому із рук, і він тратить над нею перегляд, контролю. І наступає справдішня анархія продукції. Та серед тої загальної анархії в продукції — й наступає загальне банкруцтво... І ціле господарське життя цивілізованої суспільності встрясаєсь в своїх основах. Товари лежать цілими масами не тронуті, фабрики замикають ся, гріш никне, кредит устає, устає комунікація, а маси працюючі — стоять голодні, бо за много витворили всего...

Тож щоби усунути конкуренцію і урегулювати продукцію, починають поодинокі галузи продукції лучити ся, а далі й зливати ся в одні підприємства — спілки, картелі, синдикати, трести і т. п. Та щож з сего виходить? — Індивідуальність капіталісти ту вже никне, на місци приватного власителя средств продукції виступає вже нове тіло, ширше і о характері не індивідуальнім, а — суспільнім: осібне, незалежне вже від поодинокого капіталісти — директоріум. Але і се не на довго вистарчає. На певнім степені розвитку продуктивних сил, ті сили доходять до таких кольосальних розмірів і вимагають такої вже маси капіталів, що і ті нові форми веденя ними, не вистарчають, не в силі вже їм відповісти. І от на їх місце і виступає офіційальний репрезентант буржуазийної суспільності — новочасна держава.

І так та приватна власність на средствах продукції, фабрик і землі, ся основа капіталістичної господарки, під напором желізного закону — даль-

шого розвою сеї капіталістичної господарки, вири-
ває ся із рук її дотеперішних властителів, і з ін-
дивідуального посідання і заряду переходить в по-
сіданє і заряд — стоваришені, в акційні спілки
і товариства, где дотеперішна виключна роля оди-
ниці зникає, а в кінци — в посіданє і заряд
усеї суспільности, в виді державних або краєвих
і комунальних інституцій, где приватна власність
на средствах продукції цілком вже не існує. І при-
ватна власність на средствах продукції перемі-
нюєсь в власність публичну — суспільну.

Те усуспільнюванє средств продукції нахо-
дить ся як-раз тепер в повнім розцвіті, і хоч не
є ще фактом загально доконаним, то тенденция
такого розвою капіталістичної господарки, в тім
напрямі, є цілком виразна.

Але та переміна дотеперішних приватних
средств продукції на суспільні, усуспільненє тих
средств, перенесенє їх на власність загалу, в виді
комунальних, краєвих чи державних підприємств,
не зносить ще, при нинішних суспільних відно-
синах — класових, капіталістичної ціхи із тих під-
приємств, і ті підприємства, хоч і усуспільнені, суть
таки ще дальше капіталістичними. Така прим. дер-
жава, є державою пануючих клас, репрезентантом
буржуазії (і збуржуазнілої шляхти), тож вона не
може іти в супереч тим приватно-правним основам
нинішного господарского життя, які є основою клас-
сового панованя в нинішній суспільности буржу-
азії. Держава сама стає — величезним капіталіс-
том-підприємцем, що в тих своїх підприємствах

визискує вже не лише одних робітників, але цілу суспільність.

Та ту, на тій вершині, той капіталістичний розвій й доходить до своєї кульмінаційної точки. І ту й наступає зворот.

То переношуване средств продукції з приватних рук у руки держави, удержавнуване средств продукції, то власне дає робітничій класі, найбільше обтяженій усіми злими наслідками капіталістичної приватної власности на новочасних средствах продукції, спосіб до знесення, средство до усунення тої поневолюючої єї капіталістичної господарки. А то: що добувши у свої руки керму держави, власть державну, переносить усі средства продукції на власність держави — усуспільнює їх. І на місци індивідуалістичної капіталістичної господарки, вводить суспільну господарку, колективну — соціялістичну.

Але-ж се не значить, що тим вона зносить в загалі приватну власність. До сего вона ніколи не зміряла і не зміряє. Вона зносить лише приватну власність на средствах продукції, то є власність, що уможливлює визиск праці, що дає так зв. „чисті доходи“, то є ті доходи, що походять власне з неоплаченої частини праці робітника, з тої над-праці, котру робітник виконує вже не для себе, на своє удержане, а на капіталісту, котрої витвір в формі еквівалента-гроша припадає вже не йому, а — капіталісті, як „чистий дохід“. Отже — розходить ся ту не о знесенє приватної власности на річах призначених до особистого

ужитку одиниці, а о знесенє приватної власности, що уможливило визиск одиниці.

З усупільненєм однак средств продукції, з знесенєм приватної власности на средствах продукції, устас, зносить ся поділ суспільности на класи, поділ суспільности на посідаючих средствах продукції і на непосідаючих їх, чи, як-то загально говорить ся, на посідаючих і непосідаючих, а через те і визиск непосідаючих посідаючими. Та тоді, з тим переворотом приватно-правним, переворотом у долі — наступає, конечно, і переворот в горі — публично-правний, правно-державний, переворот цілого нинішного державного строю. Держава перестає вже бути репрезентантом пануючих, посідаючих клас, а стає дійсним, справдішним репрезентантом усеї суспільности, не неподіленої вже на класи, а одноцілої — згармонізованої.

І ціле дотеперішнє завданє держави підпадає цілковитому переісточеню і змінєє цілковито свій характер. Скоро зі знесенєм класових антагонізмів і класового панованя і беззглядної, при нинішній анархії в продукції, борби одиниць о існуванє, устануть і ті впливаючі із того ріжного рода переступства і колізиї, — тоді і держава, як інституція, що призначена держати, в тій борбі всіх проти всіх, певний „лад“, буде мусіла змінити своє дотеперішнє завданє і свій дотеперішний класово-політичний характер, і буде могла перетворити ся в інституцію репрезентуючу дійсно інтереси усеї вже суспільности, а не ли-

ше одної її частини -- пануючої, посідаючої, як то є тепер і буде могла полагоджувати ті інтереси в користь рівнож усеї суспільности, а не одної класи, в користь загалу. — А тоді і її політичний характер змінить ся: вона перестане бути інституцею, котрої завданем є панованє над людьми, а стане інституцією, котрої завданем буде плянове веденє продукції — панованє над річ а м и.

І ціла господарка представить ся тоді одноцільною, веденою пісьля певного з гори означеного пляну і під контролею загалу — відповідно до потреб загалу. І перший раз буде могла тоді держава, як репрезентант загалу, відповісти інтересам загалу, а не певних лише клас, як то є тепер, і перший раз буде могла тоді відповісти своєму шляхотному завданю: забезпечити усій суспільности і кожній одиниці з осібна можливість не лише егзистенції материяльно вповні вистарчаючої і то ще, з що-раз дальшим розвоєм техніки, що-раз більше зростаючої, але і можливість повного розвитку для кожної одиниці усіх її фізичних і духових сил.

І так той капіталізм, котрого буржуазия вичікувала колись з такою тугою і мріла о нїм, як о найвисшій вищівиті суспільного розвою, той капіталізм, як бачимо, показує ся таким могучим і гарним — лише в відношеню до попередньої історичної доби, феодальної, і цілком не є найвисшим вищівітом суспільного розвою, а подібно, як його попередник — рівнож переходо-

вою історичною добою, в котрій цивілізована суспільність підготовлюєсь до ще висшого укладу суспільних відносин — соціялістичних. Капіталізм се творець власне тих нових, висших економічних підвалин для будучих суспільних відносин, на котрих ті відносини будуть могли оперти ся, а разом й школа, котра виховує і підготовлює цілу сучасну цивілізовану суспільність до тих будучих соціялістичних уряджень, до нового соціялістичного ладу, пристосованого не до вигоди і добра лише деяких одиниць, а для вигоди і добра усіх — загалу.

*

Я дуже жалую, що не можу зайняти ся тут довше оглядом істоти нинішнього робітничого руху і його завдань, і змушений обмежити ся до тих лише пару, повисше поданих засадничих уваг, а що до решти, відіслати усіх, що бажали би докладнійше з ним познакомити ся, до соціально-демократичної літератури, — так багатої, що кождий може черпати з неї до волі, коби лише схотів. Я мушу вернути назад до справ, для котрих нема ще підручників, то є — до справ наших, галицької України, котрі ще остались мені обговорити, а котрі ще треба самому старати ся собі пояснити.

Приходить ся отже мені сказати ще пару слів про радикальну партію, а зглядно про недобитків її.

Радикальна партія була, як то я вже вище сказав, виразом тої суспільно-економічної кризи серед мужицкої маси, яка — розбивши в посьлідних дваццяти роках дагну натуральну мужицку господарку і давний мужицкий суспільний патриархалізм а й остаточно і саму ту до недавна ще одноцілу мужицку масу — змінила з ґрунту давний характер економічних відносин серед тої маси і вивела на арену суспільно-господарского життя нові суспільні і господарські типи: сільского робітника і сільского мужика-богача. Була отже виразом сего суспільно-економічного перевороту, революції серед кляси мужиків.

Та я сказав далше, що той переворот, який власне покликав ту радикальну партію до життя, що той перевот, в дальшій своїй консеквенції довів ту партію і до упадку — до розбиття. Було се цілком природним впливом розбиття, розпаду самої основи партії — мужиків.

Поки той розлам серед мужицкої маси не виявлявсь ще над то ярко на внї і та мужицка маса представляла ще менше-більше одну цілість, то і радикальна партія представляла в своїм нутрі також таку одну цілість і на внї виступала згідно, як одна згідна сила. Але з хвилею, як той розкладовий процес серед мужицтва став що раз виразнійше формувати ся і почав що раз яркійше виступати на верх, то і в радикальній партії єї розкладовий процес почав рівнож що раз острійше зазначувати ся, поки, з розбитем тої мужицкої маси, і не наступило таке саме розбите самої партії.

І потворили ся, як се я дальше вазначив, нові партії — національно-демократична і соціяльно-демократична, котрі й переняли на себе оборону суперечних вже інтересів тих нових сільських клас.

Та хоч з хвилиєю тою роля, яку судило ся відіграти радикальній партії, зістала вже відіграна, і її історична місія серед української суспільности в Галичині скінчила ся, то все таки лишилась ще із тої партії певна група людей, що оставши вірною своему радикальному стягові, намагаєсь таки дальше піддержати існуванє тої партії і дальше намагаєсь вести її роботу, помимо, що вже сама судьба, то є — дальший розвій суспільних і економічних відносин серед мужицкої маси, а навіть і серед так зв. інтелігентних сфер української суспільности в Галичині, розділив ту роботу між дві вже, нові політичні партії: національно-домократичну і соціяльно-демократичну.

Так і виступає тепер загадка: чомуж та група людей держить ся так горячо тої радикальної партії? Чому не лучить ся вона з котроюсь з тих двох нових політичних партій, коли в виду них, напевно сказати можна, що в тій формі, то є в формі давної радикальної партії, та група не в силі вже чогось поважнійшого доконати, і що ціла її дальша евентуальна діяльність, не зможе вже зазначити ся чимсь більше тривалим, що лишило би на дальшій розвою суспільних відносин в галицькій Україні якесь характеристичне пятно і що могло би надати тому розвоєви якийсь характеристичний напрям?

Щоби на се питанє отримати вдоволяючу відповідь, мусимо конче придивити ся передовсім тим лю дям, що складають ту партію, і то як-раз — передовсім їм. Бо як побачимо зараз, то те існуванє ще й тепер тої радикальної партії, се характеристичне не так для наших відносин, як радше для тих інтелігентних людей, що складають ту радикальну партію. Придивившись їм блисше, зрозуміємо також і те, чому ті люди й держать ся так осторонь від інших партій, а в першій мірі, чому держать ся вони так осторонь від соціально-демократичної партії, котра-ж так близька їм по своїй програмі.

Хто-ж се ті люди? — Щоби від разу приступити до річи, скажу: се типові мужики — по усій їх натурі, по цілім їх способі мислення і по всіх їх інстинктах. Се чисті мужики — хоч і перебрані в „інтелігентний“ стрій. І ту й лежить уся розвязка загадки, існуваня ще й тепер тої радикальної партії.

Се типові мужики, отже — їх сьвіт, то не той новочасний сьвіт, з його потребами і змаганнями, з його болями і утіхами, а сьвіт — мужика. Але — вони надто образовані, щоб могли не признавати слушности і висшости тій новочасній європейській культурі, та з другої сторони — вони й надто мужики, щоб могли не відчувати у своїм нутрі певної неохоти до неї, а навіть — і відрази. Тож хоч розум каже їм іти за нею — їх мужицке серце опирає ся тому... І тому така хиткість і неконсеквенция в їх поступованю, така противо-

річність, так характеристична для них, в їх публичній діяльності... А так само і в політиці. Хоч їх розум і інтелігенція не дозволяють їм відмавляти слухності і раціональності соціалізму, то їх мужицке серце наказує їм його — ненавидіти. І вони дійсно, ненавидять його з цілої своєї мужицкої душі.

Се ті наші нинішні радикали.

Є се тип людей переходових фаз, що від старого відстали а до нового ще не пристали, і немов повисли у воздуху. В відношенню до мужиків — психічно, відповідають вони ще найбільше типови мужиків, що вправді живуть ще в сфері інтересів, бажань і мрій мужиків-господарів, але фактично змушені вже оперти цілу свою егзистенцію на зарібках, отже — відповідають типови мужика напів-господара, напів-зарібника. Їх психіка сходиться. І у одних і других рівно незрівноважена і однаково повна суперечностей і неконсеквенцій — спосібна і до найгіршого і до найліпшого.

Та що в тім важне: те, що нічого сталого, тривкого не суть в стані доконати. Все є лише хвиливе, уривисте, що впрочім і не може бути інакше, скоро і підстава на котрій опирає ся та діяльність, така непевна і хитка. І вони як партия ніколи не будуть в силі щось тривкого створити. Бо на такий хиткій неоднородній підставі, не можливо створити якийсь одноцілий систем діяльності, що є конечно, щоб щось позитивного, тривкого доконати.

І в тім власне лежить шкідливість існування сеї радикальної партії. Енергія і інтелігенція тих людей пропадає марно, як марно пропаде енергія і інтелігенція тої молодіжи, що попалась під їх вплив і готовить ся в їх рядах до публичного життя.

Будучности перед собою та партія в тій формі, то є: в формі давної радикальної партії — не має. І то власне сумне, що та молодіж, що стоїть під її впливом, вихована в явній неохоті до соціально-демократичної партії і партії національно-демократичної, в хвилі, коли рішить ся остаточно судьба партії радикальної — опинить ся без пристановища і марно згине.

І тому-то є се так конечне, щоб та радикальна партія остаточно на щось вже раз рішила ся. Або нехай ті люди, що творять ту радикальну партію, коли вони справді соціялісти, прилучать ся до соціально-демократичної партії, тільки тоді, розуміє ся, нехай і скинуть з себе ту свою мужицку шкіру, если се, розуміє ся, для них можливе, або — нехай приступають до партії національно-демократичної, але тоді, нехай вже і виречуть ся свого соціялізму...

Та є ще трета евентуальність, і ся, здаєсь, буде їм ще найбільше по серцю. Нехай вони виречуть ся всяких соціялізмів і національно-демократизмів і — нехай остануть тим, чим є, то є — мужиками, і тоді нехай і створять нову чисто мужицку, хлопську партію, але вже без ніяких со-

циялістичних і національно-демократичних прикрасок, котрі їм цілком не до лица.

*

Приходить ся мені тепер сказати пару слів о еще одній партії — о партії москальофільській. Я про ню і не згадував би ту, если би не то, що українська суспільність в Галичині посьлідніми роками так незвичайно займає ся нею, хоч, як уважаю, се цілком не потрібне, а навіть і шкідливе.

Не думаю розводити ся над родоводом москальофільської партії — се наразі ту не потрібне. Зазначу лише коротко, що поява у якої небудь народности такої партії, як та москальофільська, то є, о характері не лише політичним, але і національним, свідчить о дуже ще слабо розвиненім між загалом і дуже ще слабо вкоріненім між найширшими масами даної народности національного почуття, національної свідомости. Се навіть напевно можна сказати, що по силі і значіню того рода партії, як та „наша“ москальофільська партія, можна вносити чи і на скільки яка народність національно вже зріла чи ні. Се, впрочім, знані річи. Я й не думаю тому довше задержувати ся ту над тим.

Мені розходить ся ту о б о р б у з москальофільською партією, а радше — о спосіб борби з нею. І я зазначую ту відразу: що як не дасть ся заперечити, бо се є очевидне, що ни ні, москальо-

Фільська партія серед української суспільности в Галичині стратила вже цілком на своїй давній силі і значіню, і її давня рішаюча роля в національнім і політичнім житю української суспільности в Галичині вже скінчена і москальофільська партія належить вже до минувшини — що, правда, свідчить як те національне почутє між сею суспільностю вже зросло, — то однак, борба сеї суспільности з тими останками москальофільства в Галичині, її напружене, не то що не ослабло, але ще й збільшило ся, і остаточно стануло в відношенню просто разячо непропорціональнім до сили тої партії. І се власне є шкідливе. І о тім я хочу ту говорити.

Одною з перших засад в борбі з противником є те, щоби ніколи не з'уживати більше енергії на поконанє противника, як се є конечно, як сего вимагає сила противника. Те економічне виладовуванє своєї боєвої енергії є незвичайно важне в хвилі борби, раз тому, що не марнує ся її безпотрібно, а заховує ся її для евентульної борби з другим противником — як се і є у нас, а друге, що також дуже важне, що ту заховану енергію, яку невиладовано безпотрібно на противника, можна ужити для себе, на скріпленє себе самого, своєї власної позиції. Тим часом у нас борбу з таким ослабленим противником, як москальофільська партія, піднесено до перворядної справи, і тільки з'уживає ся на її поборюванє енергії і сил, що на борбу з далеко сильнійшим і небезпечнійшим противником, яким є у нас — Історична Польща, і на

скріплене своєї власної, незвичайно ще слабкої позиції, то є: на закладане своїх власних українських економічних і культурних інституцій, на їх підтримуване і розвиванє, не то що не став вже конечного на се часу, але й сил.

А вже найцікавійше, а властиво се вже переходить в комічне, що та москальофільська партія, на поборюване котрої з'уживає ся тільки сил і часу, гине — як-раз не від ударів свідомої національно української суспільности, отже ті сили і час ідуть цілком марно, — а просто сама з себе, в наслідок вичерпання своїх власних внутрішніх животних сил, в наслідок утрати своєї власної моральної і інтелектуальної потенції... Бо чиж і не комічне се, що власне, як-раз в посьлідних часах, коли та завзятість серед української суспільности в Галині проти тої москальофільської партії почала виправляти ті просто сьмішні вже оргії, власне за той час не здобуто на москальофільській партії — просто нічо, ані одної хочби москальофільської інституції, і необезсилено ані одного хочби москальофільського діяча — противно, як-раз по тім недавнім, цілком природнім утишеню москальофільської партії, яке наступило в посьліднім десятку літ попередного віку, то є в 1890-тих роках, утишеню, яке було наслідком власне тої її старечої, смертельної немочі, вона під впливом того шаленого крику, від якого і умерлий порушив би ся, знова ожила — рушила ся!

Правда, що вона не є вже в силі створити щось небудь нового і трівкого і не є вже в силі

розширити кругів своїх впливів, та однак, таки ще може не в однім пошкодити і — шкодить. Бо власне тому, що свідомої свої безсильности, свої смертельної немочи — вона і кидаєсь так без розбору вже, на все що лише носить на собі знамя українства, не перебираючи вже в ніяких средствах, а ведена лише просто сльіпою пімстою, щоби хоч на останок свого життя, на склоні своїх днів, коли не в силі вже цілком здержати зросту свідомого українства в Галичині, то хоч в чім небудь і чим лише дасть ся йому пошкодити, щоби хоч на яку ще хвилинку здержати його правильний розвій.

Та чи се потрібне? — Чи потрібно змушувати противника до борби і оживляти його тою борбою — того противника, з котрим найуспішнійший спосіб борби — не бороти ся з ним, котрий може пірвати ся до чину лише в роздразненню, а противно, лишений в спокою, в безчинности — власне гине?

Та завзятість проти москальофільської партії українського загалу в Галичині, починає ся від звісної „угодової“ політики давних народовців, від так зв. „нової ери“. Тоді тактичні згляди угодовців вимагали, з огляду на їх компактуючу сторону — польску, конче відвернути боеву енергію української суспільности в Галичині від того їх компактанта, супроти котрого вона як-раз до того часу була в головній мірі звернена, і звести її в иншу сторону. Се впрочім й було одною з головних причин, що спонукала польску сторону

звійти в умови з народовцямп. Тож народовці і звернули її тоді проти москальофільської партії.

Та поки існувала ще радикальна партія, то сей виключний зворот української суспільности в Галичині проти москальофільської партії, то є з залишенем рівночасно борби з міродайними політичними сферами польскими, не зміг був обхопити усеї свідомої української суспільности, принаймій молодіж з'уміла не піддати ся йому, у котрої та радикальна партія з'уміла була удержати відповідну пропорціональність. Але з упадком радикальної партії і остаточним занепадом давньої народовської партії, коли настала та пілковита стагнація в чинах і в мисли у українського загалу в Галичині, та антимоскальофільська завзятість найшла такий догідний для себе ґрунт і на тій духовій гнилизні так живо вибуяла, що обхопила навіть і молодіж, і з таким розмахом розширила ся між загалом, що ще й тепер не змогла притяхнути і то помимо, що остаточно, таки прийшлося звернути ся усім знова проти того недавнього „соювника“ польского...

І щож вийшло з того? — Вийшло з того те, що замість щоби поконати москальофільство — оживлено лише його, а самий український загал впроваджено в таку антимоскальофільську нервовість, що та й не дає йому спокійно і розважно працювати над самим собою, то є над своїми економічними і культурними інституціями, а зертаючи надмірно його енергію до борби з москальофільскою партією, зменшує тим самим її в

в його борбі з противником польським, о много сильнійшим і о много небезпечнійшим, як москальофільська партія.

І се є характеристичне, що та завзятість проти москальофільської партії припадає — як-раз не на той час, коли та партія була справді сильною і могутчою, а тоді, коли вже вона так ослабла!

Та найсумнійше ту се, що в тій нагінці за тою партією, виступає в першій лінії — молодіж, яка замість, щоби боронити ся із своїм найбільшим ворогом — із своїм власним невіжеством, тратить марно час і сили на борбу з найслабшим противником — москальофільством, і ще уявляє собі, що dokonує не знав яких героїських подвигів!... А се не героїство — а донкішотство.

Москальофільство перестало вже бути для нас небезпечне, є лише шкідливе, — але і то, що є ще шкідливе, завдячувати треба власне тому донкішотському патрійотизмови нашої суспільности, а в першій мірі — молодіжи!

Сьвідома українська суспільність в Галичині повинна звернути усі свої сили передовсім на працю над самим собою, а дальше на борбу — не з москальофільською партією, а — з Історичною Польщею, то є тою Польщею, що все ще виступає з своїми претенсіями до східної Галичини і всі свої сили напружує, щоби сей край зробити польським. Як-раз противно до відносин, які уложили ся в російській Україні. Там першим і головним противником української суспільности є власне на-

ціональне і політичне москальофільство, а в другій доперва мірі — Історична Польща. Там справді москальофільство є могуте і небезпечне і там якраз борба з ним повинна передовсім займати уми української суспільности.

Розуміє ся, з сего не виходить, щоби ми, коли наші сили і енергія, ту в Галичині, повинні бути звернені в першій мірі до борби з польським противником, щоби ми тим самим цілком вже занекали нашу борбу з москальофільством і цілком вже усунули з під нашої уваги москальофільські під'їзди, — се так не є, лише, не требаж зараз з кожного найменшого епізоду робити такі великі історії і підносити найдрібнішу зачіпку до kwestії життя і смерті, а треба уважати її за те, чим вона є, за звичайний епізод і зараз-же вертати назад до своєї роботи, не займаючи ним довше своєї голови.

Так само і в російській Україні: хоч там наші сили, енергія повинні бути звернені в першій мірі проти національного і політичного москальофільства, то з другої сторони, ми не повинні зменшати нашої чуйности і на Історичну Польщу, котра, хоч тепер на якийсь час притихла, то не задовго — не забуваймо сего! — коли прийде до перестрою внутрішнього політичного строю російської доржави, піднесе знова голову і знова виступить зі своїми „незадавленими“ претен-

сиями до правобережних земель наддніпрянської України.

*

Я міг би вже закінчити на тім отсей огляд нашого національного життя в Галичині, в його найважніших проявах. Та здержує мене від сего ще одно.

Часто лучає ся, що якісь дві або й більше політичних партій, прим. національно-демократична і соціально-демократична, ставлять деякі постулати, що на перший погляд цілком не різнять ся від себе, що й робить вражінє, що обі ті партії жадають одного і того самого — і дивне лише, чому вони не лучають ся в одну партію, а противно, завзято встоюють ся за своєю відрубністю і завзято себе поборюють.

Отже на се еще я хочу відповісти.

Се вражінє о тій мнимій спільности постулатів якихсь двох партій є наслідком як-раз того поверховного у загалу нашої суспільности обсуджованя справ нашого публичного життя і дуже ще слабо розвиненого у него критичного спостеріганя. Бо-ж при докладнішій спостеріганю поодиноких появ сего нашого суспільного і політичного життя і при більше критичнім обсуджуваню тих появ, зараз показало би ся, що та „манія“ ділити себе і „роздроблювати“, се цілком не якась собі там „манія“, в загалі, показало би ся, що много з того, що видавсь нам „нерозумним“ в нашім публичнім

життю, при блисшім огляненню, є як-раз цілком розумне і — оправдане, і що в кінці не оден такий „спільний“ постулат, „такий самий“, „тотожний“ в цілком не такий то дуже спільний, такий самий, тотожний. Дивім ся лише на причини, що спонукують поодинокі партії ставити якийсь такий „спільний“ постулат і на конвенції, які кожда партія з тих постулатів впроваджує, а зараз побачимо, що такий погляд, що до „спільности“ постулатів двох партій, цілком не є такий — розумний...

Вже висше вказав я на те, згадуючи про постулат „Поділу Галичини“, як ріжне значінє і вагу має той „спільний“ постулат для таких двох партій, як національно-демократична і соціяльно-демократична, і як задля сего така соціяльно-демократична партія не може боротись о него разом з національно-демократичною партією, під одним проводом і в одних рядах, а цілком осібно. Я вказав там на те, що зі згляду на саме уже заложенє, з якого виходять обі ті партії, така злука в борбі о той постулат є не можлива. Бож такий адміністративно-політичний устрій, при таких поділі Галичини — зі згляду вже на gros членів одної і другої партії, о взаімно противних і суперечних інтересах — мусів би бути відмінний, і то так, що скоро був би корисний для одних, мусів би бути шкідливий для других, і на відворот. Я і показав там, чому се так.

Та міг би дехто відкликати ся ту на те, що, мовляв, українська бюрократія і буржуазія буде

справедливійшою і більше гуманною для кляси робітничої, як інші буржуазії. Та на се не маємо ніяких доказів, не маємо нічого, що могло би вказувати на таку особливу справедливість і гуманність у неї. І то не маємо на се доказів ані з історії, ані з теперішности українського народу. Але що за те маємо? — Маємо за те докази — і то без-ліч — що всюди бюрократія і буржуазія, і то у далеко культурніших народів як український, відносила ся і відносить ся все з однаковою нетерпимістю до всяких жадань робітничої кляси і з рівною завзятістю поборювала і поборює увесь еманципацийний рух робітничої кляси, і то так німецька бюрократія і буржуазія — еманципацийний рух своїх німецьких робітників, італійська — своїх італійських, угорська — угорських і т. д. а если остаточно і рішала ся коли на які уступки і приступала до яких реформ, то приступала до них все змушена до того рішучим, беззглядним напором на неї з'організованого пролетаріату.

Правда, міг би еще дехто сказати, що коли вже дійсно справа стоїть так, що коли такий поділ Галичини мусів би бути некорисний для робітників, скоро показав би ся корисним для галицко-української бюрократії і буржуазії, то є — для національних демократів, то нехайби та борба між тими обома партіями вела ся аж потім, коли вже сей поділ наступить, а не, вже тепер, коли ще той поділ не наступив, — нехай би „на разі“ обі ті партії здержались від взаїмного поборювання себе,

і „поки-що“, нехай би зільяли ся в одну партію і ішли разом на спільного ворога.

Та се є сьмішне. І се нагадує мені як-раз подібне розумоване російських революціонерів відносно до українських революційних кругів. Там також російські революційні круги назирають на українських революціонерів, щоби ті „на разі“ вирекли ся свого „сепаратизму“ і ішли „разом“ під одним стягом російським з російськими революціонерами, — а коли вже, мовляв, тим українським революціонерам так конче потрібний той „сепаратизм“ (по нашому, се також „поділ“) — то нехай відложать його на пізнійше, мовляв, до часів, коли вже побідить революція в Росії і Росія перестроїть ся в державу конституційну, — тепер-же, нехай остають в одній російській боєвій організації і „разом“, під одним російським стягом ідуть на спільного ворога...

Та як фатально відбилоб ся се на національнім і політичнім руху української суспільности в Росії — если би українські революціонери справді на се мали згодити ся — се чей не треба ту пояснювати. І як марно пройшла би тоді для української суспільности в Росії та критична хвиля, коли російська держава остаточно таки буде змушеною піддати ся своєму політичному перестроєви, і як фатально мусіли би тоді уложити ся для української суспільности в Росії єї відносини до російської держави — се також чей не треба широко ту пояснювати. Повторило би ся там тоді те саме, що у нас в 1848 р., коли в наслідок нашого

цільковитого національного і політичного непідготування і невироблення — ми і вийшли з порожніми руками і марно пропустили ту найдогідвійшу хвилю — так догідну, як ніколи вже пізнійше — коли справді можна було діпняти Поділу Галичини...

Подібно має ся річ і з тою злукою соціяльно-демократичної партії з партією національно-демократичною в справі вибореня „спільних“ обом тим партіям постулятів.

При такій злуці, кляса робітнича була би так здеморалізованою і відрубність її інтересів так затемнилась би тоді між робітниками, що в тій критичній хвилі, коли справді малоб прийти до Поділу Галичини, вона — замість, щоб мала що зискати — стратилаб все до решти і осталась би з порожніми руками... І тоді, знова починай все на ново, і роботу організаційну і осьвідомлюючу — усе від початку.

А противно, коли кляса робітників буде вести борбу о свої соціяльно-демократичні постуляти, отже і о постулят „Поділу Галичини“, цілком самостійно і відрубно від інших партій, отже і від національно-демократичної партії, то тоді — її сьвідомість її ясно сформулованих жадань і рішучість, яка в впливом як-раз сильної, відрубної, самостійної партійної організації, внесе її в критичній хвилі на таку висоту і дасть їй на ту хвилю тільки сил, що її голос не буде міг прогомоніти марно і не буде міг остатись без корисних для неї наслідків!

Є се оден з перших обов'язків соціально-демократичної партії, вдержувати серед робітників ясність їх робітничих жадань і усувати все те, що могло би ті жадання затемнювати, і в тій ясности жадань виховувати робітників, щоби ніколи не дали ся звести другим партіям і ніколи не дали ся ужити, як то все буває, з власною шкодою — в користь других клас і партій, і так сильніших, завдяки вже хочби їх суспільному і економічному положенню. При такій злуці звичайно тратить робітничі класи на своїй рішучості, зі згляду хочби вже на лояльність супроти свого „союзника“, а се виходить лише їй на шкоду — бо деморалізує її. А кінець такої злуки все такий, що оводі тої спільної борби збирає той, хто дає в тій борбі фірму і хто сильніший, то є — власне не класи робітників... Ясність в жаданнях і рішучість в встоюванню ся за тими жаданнями, се власне одне з найсильніших оружій робітничої класи в її борбі з тільки противними силами. Але власне вдержане тої ясности в жаданнях і вдержане тої рішучості в встоюванню ся за тими жаданнями вимагає відрубної партійної організації робітничої класи і її цілком самостійної, від нікого незалежної політичної акції.

Се що до „Поділу Галичини“.

А возьмім тепер ще оден примір. Та виберім вже таку справу, що не була би виключно характеру національно-політичного, а малаб побіч него ще і характер економічний, господарський.

Возьмім прим. посьлідний великий стрейк рільних робітників в східній Галичині, який рівнож обі ті партії, то є, соціяльно-демократична і національно-демократична організували і попирали. Чи може він мав би бути тим, що повинен би спонукати соціяльно-демократичну партію, щоби вона зільляла ся з партією національно-демократичною і творила з нею одну вже партію? Бож говорять прецінь, що та національно-демократична партія так щиро зайняла ся тим стрейком, що ним ствердила вже цілком достаточо, як близько лежить їй на серци добро українського робучого люду.

Отже і то ні. Бо придивім ся лише блисше тій справі.

Ідея стрейку рільних робітників, не є така дуже нова між нашою суспільністю. Виринула вона вже перед десяти роками в радикальній партії, і з того часу ніколи не сходила вже з дневного порядку нарад кожного З'їзду партії. Та від самого вже початку зазначили ся в тій справі два противні погляди. Ті погляди перетрівали навіть радикальну партію і перенеслись до партії національно-демократичної і соціяльно-демократичної. Ся різниця в поглядах в справі стрейку була також одною з різниць в поглядах, які ділили соціяльно-демократичну групу радикальної партії від її „націоналістичної“ групи.

Соціяльно-демократична група опирала справу стрейку на широкім клясовім підкладі. Уважала його як оден з наймогутнійших средств

сільських робітників в їх борбі з панами-дідичами, як одно з найуспіснійших средств сільських робітників в їх змаганнях здобути для себе красші услівя праці і ліпші зарібки. Крім сего уважала стрейк як одно з найуспіснійших средств ще й в політичнім вихованю тих широких мас працюючої людности по селах.

„Националістична“ група сеї справи так не ставила. Вона далеко простійше єї реферувала, але і цілком відмінно від соціяльно-демократичної групи. Вона представляла стрейк цілком просто і коротко, представляла його як „мітлу, що має вимести шляхту польску ів східної Галичини“.

Та коли так, то треба-ж спитати ся: як-же віднесла би ся та „націоналістична“ група, а зглядно, опісьля національно-демократична партія до того стрейку, як би та шляхта не була польскою, а — українською? Чи устроювала би рівнож і тоді той стрейк, чи може... так здусила-б його, як здусили у той сам час такі самі національні-демократи, сьвідомі українські „патрийоти“ на лівобережній Україні в Росії — ті самі, що відкривали пам'ятник Котляревському в Полтаві! — той знаний стрейк рільних робітників в Харківщині і Полтавщині, котрі, рівнож устроїли його у себе, тільки... що устроїли його не проти польських дідичів-поміщиків, а — українських?... Отже ту напевно можна сказати, що если би посльідний стрейк рільних робітників в східній Галичині вимірений був не проти польських дідичів, а українських, то і наші національні демократи здусилиб його рівнож так

безсердечно, як се зробили їх товариші по серцю і умі — полтавські „патрийоти“...

Та, по що так далеко іти. Можна ще і так спитати ся: як віднеслись би наші національні демократи до такого стрейку, если би так прийшло знова до якої нової „угоди“ з тими дідичами, а зглядно з їх політичними репрезентантами — „станчиками“ і з „польским Кою-м“? А до таких „угод“ прийде ще, і то не раз і не два... Чи і тоді будуть вони організувати і попірати стрейк?

Так як-жеж можна в виду сего класти судьбу працюючої сільської людности східної Галичини у руки таких „демократичних“ націоналів, — у котрих то „добро народу“ на такім непевнім кони їздить? Для котрих ті „святі народні обовязки“ стоять в такій разячій суперечности з добром найчисленнішої і найбільше потребуючої верстви того народу?... —

А возьмім тепер, на конець, ще оден примір, третій вже, але й возьмім вже таку справу, яка не мала би анї виключно національно-політичного характеру, або мішаного, то є, почасти національно-політичного а почасти економічного, а виключно вже характер економічний. Возьмім прим. справу рільничих Спілок, то є справу, якою національно-демократична партія буде мусіла заняти ся і то як найскорше — если, розуміє ся, не схоче, щоби разом з мужиками-рільниками, з тою на-разі одинокою їх політичною опорою, і сама не провалила ся — і яку й соціяльно-демократична партія буде радо стрічати і буде єї попірати. Чи

може задля неї мала би зільляти ся соціяльно-демократична партія з партією національно-демократичною в одну партію? — І задля неї ні.

Правда, що соціяльно-демократична партія може попитати сю акцію, а то : раз тому, що се піднесло би о много господарску техніку, піднесло би видатність рільної продукції, а друге, що се впроваджувало би до певної міри дотеперішну виключно індивідуалістичну господарку на дорогу господарки колективної. Але, з другої сторони, робітники — як суть, так і остались би і на дальше робітниками і на дальше остали би невільниками наємної праці і підлягали б і на дальше усім законам капіталістичної господарки. Та — і що ще? — Тим цілком не усунено би всіх тих просто фатальних наслідків рільної господарки, які суть конечні при приватній власности на средствах продукції, фатальних вже не лише для одної класи робітничої, а для усеї суспільности, для цілого загалу. Господарка капіталістична, оперта на приватній власности на средствах продукції, має прецінь на ціли передовсім зиск, користь — не консументів, то є загалу, а зиск, користь властителя землі і средств рільної продукції. Отже веденє сеї продукції має на ціли не вимоги консумції, то є загалу, а інтереси поодиноких рільників-підприємців. До чогож се доводить? — Се доводить до того, що такий рільник-підприємець — в супереч найживотнійшим інтересам загалу — старає ся збути свій товар-збіже як найдорожше і зміряє до сего всілякими способами, як охоронними цлами і т. п.

а навіть — він рад би в загалі, розуміє ся, з виїмком лише для себе, як найгірших урожаїв, бож такий злий урожай — сеж для него добробит, — дорожнеча, то є, надмірний видаток загалу на хліб, отже страта того загалу, отже його упадок — се для него жерело його богацтва, а противно, довго-триваюча дешевість рільних плодів — се його банкруцтво... Ну, а тим одушевляти ся і за тим встоювати ся, не має чейже потреби соціяльна-демократія.

Противно — цілю соціяльно-демократичної партії є як-раз знищити, довести до повного упадку цілий той систем новочасної господарки, так рільної як і фабричної, опертої на приватній власности на средствах продукції, обчисленої на зиск і користь одиниць — приватних властителів средств продукції, а не на користь загалу. Ідеалом соціяльної-демократії не є індивідуалістична форма господарки, оперта на приватній власности на средствах прокукції, ведена виключно для зиску приватних властителів средств продукції, отже і зависима від хвилевих інтересів приватних властителів-підприємців, а через те і суперечна інтересам загалу — консументів, а суспільна форма господарки, соціялістична, оперта на спільній, суспільній власности на средствах продукції, фабричних варштатів і землі, і ведена під зарядом і контролею суспільности, отже і застосована до потреб і вигід усеї суспільности — усего загалу.

Так чиж можуть бути ті рільнічі Спілки, а евентуально і ті „мужицкі фільварки“, про котрі

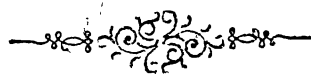
я рівнож в своїм місци згадував, чиж можуть вони бути тим лучником, що мав би лучити соціяльно-демократичну партію з партією національно-демократично і мав би спонукати її до того, щоби вона віддала у руки національно-демократичної партії оборону економічних інтересів робучої класи і — осущене її соціялістичного ідеалу? — Булоб се сьмішве, та і нічим а нічим не оправдане.

Так деж ті точки, на котрих могли би „зійти ся“ обі ті партії і соціяльно-демократична і національно-демократична і мали би, зі згляду на їх „спільні“, тотожні і ті самі, мовляв, постуляти, зільляти ся в одну партію і вже разом, в одних рядах і під одним стягом, мали би о ті постуляти бороти ся? Я вибрав для приміру три найважнійші справи, з трех найважніших царин нашого національного життя — і щож показало ся? — Ні одна справа, що хоч і як могла видавати ся на перший погляд спільною, тотожною, такою самою, ні одна з них по своїй істоті не є, як показало ся, обом тим партіям спільною, а для кожної иншою, не одною і тою самою, суперечною. Так як жеж ту лучити ся?

Соціяльно-демократична партія надто сьвідома своїх завдань і надто дорогий їй її ідеал, щоби вона мала дати ся зловити на пусті слова патрійотичної „єдности“. Вона і не приклонить ся перед нею, а піде дальше сама туди — куди її ідеал веде!

І так зблизив ся я до кінця отсего ряду гльосс, в котрих старавс ся порушити усї важнійші справи нашого національно-політичного і господарского життя і пояснити, хоч і коротко, чому сей стан тих справ в таким яким є, то є — чому якраз таким а не иншим, які суть сему причини. І где се було потрібне, там старав ся я подати, і то при таких справах, котрих стан показав ся з деяких зглядів невідрадним, ще і способи, які треба ужити, щоби в результаті сї справи вийшли нам на пожиток а не на шкоду.

О скільки се, що я ту виложив, трафіть Читачам до переконання — покаже будучність. Я скажу ту ще від себе лише те, що цілком не маю претенсії, щоби все те, що я ту виложив, кого небудь до чого з'обовязувало. Одно лише бажаю, щоби кождий, хто перечитає отсї гльосси, хоч в части так совісно, без упереджень і страху, розглянув ся в порушених ту справах, як я се старав ся зробити. Тоді, по таким совіснім шконтрі своїх власних думок, свого власного поступовання і своїх власних поглядів на біжучі справи — нехай і вже йде туди, куди йому його совість і розум вкаже.

Похибки друкарські.

На стр. 9, стрічка 3 з гори, замість: заступ-
чицтво, має бути: заступництво.

На стр. 69, в стрічці 18 з гори, слова: селах,
як — треба счеркнути.

На стр. 127, стрічка 8 з гори, замість: суспіль-
ноги, має бути: суспільности.

Тогож автора появились еще осібно :

Україна irredenta (друге виданє), у Львові 1900.

Ціна брошурованого прим. 1 К. 60 сот.

„ прим. в гарній оправі. 2 „ — „

Переписка Ю. Бачинського з М. Драгомановом (додаток до „України irredent-и, у Львові 1900.

Ціна брошурованого прим. — К. 60 сот.

Поділ Галичинн, реферат.

Чернівці 1897. Ціна . — К. 20 сот.
